

Robert Ištók

***ako ideový smer ruskej
geopolitiky***

*Eurázijstvo ako ideový
smer ruskej geopolitiky*

Robert Ištók

Recenzovali:

Doc. PhDr. Ľubica Harbul'ová; CSc.
Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešovw

Prof. PhDr. Peter Terem, PhD.
Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov Univerzity Mateja
Bela v Banskej Bystrici

Copyright © Robert Ištók

ISBN: 978-80-7464-151-0 (Ostravská univerzita 2012, 1. vyd.)

OBSAH

1. Úvod.....	6
2. História eurázijstva	9
3. Charakteristika eurázijstva	16
4. Eurázijstvo v geografickom kontexte	24
5. Nosné tézy eurázijského myslenia.....	28
6. Hodnotenie eurázijstva.....	34
7. Petr Nikolajevič Savickij ako tvorca geopolitiky eurázijstva	38
8. Dielo P. N. Savického	41
9. <i>Šestina sveta</i> ako náčrt geopolitickej osnovy eurázijstva. Súčasný kontext	45
10. Neoeurázijstvo	52
11. Záver.....	60
12. Literatúra	64

1. Úvod

Variety politického a ekonomického vývoja v exponovanom priestore bývalého Sovietskeho zväzu vyzývajú k ich analýzam a k hľadaniu a podpore takej z nich, ktorá by pomohla zachovať nielen európsku, ale aj globálnu stabilitu. Nie náhodou sa odborníci rôznych vied pri štúdiu súčasnej reality na tomto obrovskom území vracajú aj k vedeckým dielam a k názorovým prúdom, ktoré vznikli v minulosti, aj keď mnohé z nich majú rozporný a diskutabilný obsah. Je signifikantné, že k takýmto myšlienkam sa vracajú aj ruskí myslitelia pri hľadaní perspektív vývoja Ruska. Tým prispievajú k ich oživeniu a to aj v podobe zakladania osobitných politických hnutí. Niektoré z nich vychádzajú z tradičných prúdov ruského geopolitického myslenia, ktoré tak preniká do diskusií o ďalšom smerovaní Ruska v novej globálnej situácii.

Toto konštatovanie je v súlade s názorom P. Eberhardta, podľa ktorého geopolitické doktríny a ich politické implikácie majú často nadčasový charakter, prenikajú cez rôzne formy politického usporiadania a stálym spôsobom vplývajú na vzťahy medzi štátmi a národmi. Geopolitický rámec vplýval podobne na politiku cárskeho, boľševického, komunistického i „putinovského“ Ruska¹. Vzhľadom na rozľahlosť tejto krajiny je prirodzené, že jej politická elita zohľadňovala pri svojich rozhodnutiach geopolitické východiská.

Viacere úvahy ruských autorov, venovaných problematike Ruska vychádzajú z tézy, že Rusko je osobitný civilizačný útvar, samostatný svet či špecifická kultúrna, historická a geografická realita. Vyplýva to z jeho geografickej polohy a z veľkosti jeho územia. Z týchto premís vychádza aj široký a interdisciplinárny myšlienkový smer, analyzovaný v predloženej štúdii, ktorý je označovaný ako *eurázijstvo*². Významné postavenie v jeho rámci má geopolitický prístup, pretože jeho tézy vychádzajú zo špecifickej polohy Ruska na eurázijskom kontinente³. Eurázijská škola, ktorá obsahovala široký myšlienkový

¹ Eberhardt, P.: Prekursory i twórcy rosyjskiej geopolityki. *Przegląd geograficzny*, 2006, 78, 4, 455-472.

² Ruský pojem *jevrazijstvo* môže byť do slovenčiny prekladaný ako eurázijstvo, euraziatizmus, resp. eurazianizmus. V našej štúdii využívame termín *eurázijstvo*, ktorý je najviac blízky ruskému termínu.

³ Obrovský priestor vo vnútrozemí Ázie bol predmetom mnohých geopolitických úvah. Medzi najznámejšie patrí koncepcia britského geografa H. J. Mackindera (1864 – 1943), v ktorej ho nazýval *Heartland*. Štát, ktorý ho ovláda má podľa Mackindera rozhodujúci vplyv na politické osudy sveta. Týmto štátom bolo Rusko,

kontext má relatívne významné postavenie v súčasnom geopolitickom myslení v Rusku. Tieto trendy vyústili do renesancie eurázijstva v podobe novoeurázijскеj školy (*neoeurázijstva*).

Úspech nových myšlienkových prúdov, medzi nimi aj eurázijstva súvisel s faktom, že po páde komunizmu a rozpade Sovietskeho zväzu stratila ruská spoločnosť ideovú orientáciu. Aj preto bolo dezintegráciou ohrozené Rusko (ale aj novovzniknuté postsovietske štáty) zasiahnuté prudkým záujmom o geopolitiku, ktorá mala dať odpoveď na budúci vývoj v postsovietskom priestore a napomôcť pri formulácii novej ruskej národnoštátnej doktríny. Bola to prirodzená reakcia na ústup Ruska z doterajšej pozície expanzívnej eurázijскеj mocnosti. V samotnom Rusku vzniklo v 90. rokoch minulého storočia viacero geopoliticky orientovaných vedeckých ústavov a pracovísk na vysokých školách. Vyšlo a vychádza mnoho kníh s geopolitickým zameraním, v periodikách sa objavuje množstvo článkov i rozsiahlejších štúdií. V ruskej Štátnej dume bol vytvorený výbor pre geopolitiku.

Oživenie geopolitiky, ako aj renesancia eurázijstva v Rusku súvisí aj s dlhodobou tabuizáciou týchto myšlienkových prúdov, ktorú presadzovalo komunistické vedenie Sovietskeho zväzu. Takto vzniknuté vákuum bolo prirodzene vyplnené prostredníctvom revitalizácie viacerých smerov, vytvorených v minulosti, ktoré sa zaoberali riešením ruskej otázky. V prípade eurázijstva sa to prejavilo vo vydávaní viacerých pôvodných eurázijскеj prác, ako aj v požívaní kategórií a koncepcií eurázijstva viacerými ruskými mysliteľmi, ktorí sa pokladajú za geopolitikov. Rozvoj obnoveného eurázijскеj myslenia v podobe neoeurázijstva bol spojený aj s nespokojnosťou časti ruskej intelektuálnej elity s liberálno-demokratickým zameraním ruskej politiky v 90. rokoch minulého storočia, čo hrozilo vyústiť do prevzatia západného modelu v smerovaní ruskej spoločnosti. Ten bol často hodnotený nielen ako cudzí, ale aj ako nepriateľský.

Odpoveďou bolo formovanie širokého prúdu tzv. postsovietskeho patriotizmu, do ktorého patrilo aj neoeurázijstvo, ktoré sa pomerne výrazne presadilo v ruskom politickom myslení. Postupne sa eurázijскеj idey dostali aj do praktickej politiky, hlavne prostredníctvom radikálnych pravicových politických strán. Sú zakotvené aj v programových materiáloch Liberálno-demokratickej strany Ruska a

resp. Sovietsky zväz. Geopolitickou úlohou Ruska sa zaoberali aj A. T. Mahan, K. Haushofer, N. J. Spykman a iní (pozri Ištók, R.: *Politická geografia a geopolitika*. Prešov 2004). Na ich diela reagovali viacerí ruskí myslitelia vo svojich publikáciách.

Komunistickej strany Ruskej federácie⁴, ktoré sa pomocou týchto ideí usilujú proklamovať presvedčenie o víťazstve národného princípu v ruskej politike. Neskôr však vznikli aj politické strany s priamo proklamovaným eurázijským zameraním.

Eurázijstvo je považované za smer myslenia, ktorý o. i. položil základy ruskej geopolitiky ako samostatnej vedy v podmienkach ruskej emigrácie a presadilo „ruský variant“ geopolitického myslenia. Súviselo to aj s dovedajším podcenením výskumu formovania ruskej štátnosti z geopolitických pozícií, ale aj s tabuizovaním geopolitiky v bolševickom Rusku. Eurázijská geopolitika teda reagovala na potrebu nového prístupu k analýze ruskej otázky v období, keď v Európe bol tento smer myslenia už pomerne dlho známym. Ruská intelektuálna emigrácia v Európe vytvorila podmienky pre poznanie geopolitických teórií, ktoré sa rozvíjali na Západe. Jednoznačne bližšie ich mysleniu a cieľom bola geopolitická teória organického štátu, ktorá bola rozvíjaná v Nemecku pod vplyvom myšlienok F. Ratzela a R. Kjelléna a rozvíjaná K. Haushoferom a jeho školou. Eurázijstvo však naviazalo aj na tézy anglosaskej geopolitiky, interpretujúcej globálnu mocenskú rovnováhu ako boj medzi *oceánom* a *pevninou*.

Cieľom monografie je predstaviť eurázijstvo ako osobitný prúd ruského intelektuálneho myslenia. Hlavná pozornosť je venovaná geopolitickým aspektom eurázijstva, ktoré sú dominantné v diele jeho popredného predstaviteľa P. N. Savického. V súvislosti s vývojom geopolitického myslenia v Rusku v posledných dvadsiatich rokoch sa monografia zameriava aj na problematiku renesancie eurázijstva, ktorá sa opierala o dielo L. N. Gumil'ova a vyvrcholila v podobe ideí, prezentovaných A. G. Duginom. Publikácia je určená odborníkom, zaoberajúcich sa ruskou problematikou a to najmä z politologického, historického a politickogeografického hľadiska.

⁴ Voráček, E.: *Eurasijství v ruském politickém myšlení. Osudy jednoho z porevolučních ideových směrů ruské meziválečné emigrace*. Praha 2004.

2. História eurázijstva

Vznik eurázijstva v podmienkach medzivojnovnej ruskej emigrácie bol v istom zmysle odpoveďou na úpadok ruského impéria. Podľa A. Utkina⁵ to bola prehratá vojna so stredoeurópskymi mocnosťami v roku 1917 a následne vypuknutie občianskej vojny v Rusku, ktoré položili základ eurázijstva.

Hranice Ruska (Sovietskeho zväzu) boli v tomto období posunuté ďalej na východ. Tak sa tento štát „vzdialil“ od Európy, od ktorej bol izolovaný aj tzv. sanitárnym kordónom malých štátov v jej východnej časti. Tento vývoj vplýval na preraktované psychologické rozdvojenie u Rusov, ktoré sa vytváralo v priebehu storočí. Podľa neho boli Rusi v (západnej) Európe považovaní za „Aziatov“ a v Ázii za „Európanov“.

Na rozdiel od iných smerov, rozvíjaných v prostredí ruskej emigrácie, však nebola kritika eurázijcov namierená výlučne proti bolševikom, a to napriek tomu, že v priebehu ich vlády sa ruské impérium územne zmenšilo. Podľa eurázijcov bol však za nepriaznivú situáciu v Rusku zodpovedný hlavne cársky systém, ktorý podľa nich od doby Petra Veľkého systematicky potláčal „byzantsko-moskovské a tiež aj mongolské dedičstvo Ruska a premieňal ho postupne na druhoradý európsky štát“⁶. Eurázijci výrazne pociťovali izoláciu od ruskej vlasti, čo sa odrazilo v konštruovaní scenárov, preniknutých nostalgiou za vlasťou, ktorá bola pôvodne mocným štátom. Napriek tomu odmietali návrat k pomerom pred roka 1914. Obnovenie cárskeho samoderžavia považovali nielen za nereálne, ale priamo za škodlivé z aspektu ďalšieho progresívneho vývoja ruského štátu.

Budúcnosťou Ruska však nemal byť podľa prívržencov eurázijstva ani komunizmus. Ten bol skôr chápaný ako prechodná forma vládnutia, ktorej alternatívou bude eurázijstvo. Cieľom eurázijského hnutia bolo obnovenie ruského impéria na základe nových zásad, vytvorených a prijatých eurázijcami. Ich sformulovanie malo byť východiskom z pesimistických nálad, ktoré dominovali v ruskej porevolučnej emigrácii. Bolševická revolúcia a zvrhnutie cárizmu boli eurázijcami interpretované iba ako epizódy na ceste k vybudovaniu veľkého kontinentálneho impéria.

⁵ Utkin, A.: *Rosja i Zapad: istorija civilizacij*. Moskva 2000.

⁶ Paradowski, R.: *Eurazjatyckie imperium Rosji. Studium idei*. Warszawa 2003.

Ideologické korene eurázijstva treba hľadať v neskorom slavjanofilstve⁷, najmä v dielach N. Ja. Danilevského (1822 – 1885,

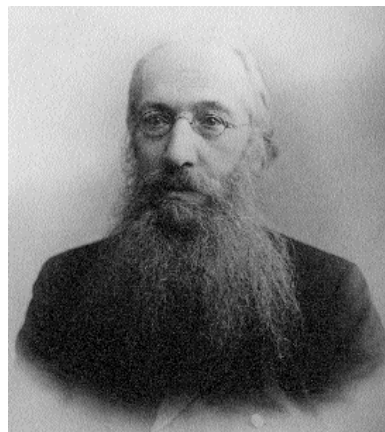
**Nikolaj Jakovlevič
Danilevskij**

najvýznamnejšie dielo *Rossija i Jevropa, Rusko a Európa*), N. N. Strachova (1828 – 1896) a najmä K. N. Leont'jeva (1831 – 1891). Títo významní ruskí myslitelia sformulovali viacero myšlienok, ktoré prevzali eurázijci. Boli to najmä idey, týkajúce sa kultúrneho a ideologického vzťahu Ruska a Európy (resp. Západu), ktoré zdôrazňovali ich vzájomný protiklad. Na rozdiel od slavjanofilov však eurázijci nehlásali ideu spojenia slovanských národov, ale presadzovali potrebu spojenia národov rôzneho etnického pôvodu na teritóriu *Ruska-Eurázie*⁸, pričom dominancia patrí

ruskému národu, ktorý vystupuje ako ich zjednotiteľ. Okrem toho sa eurázijci usilovali slavjanofilstvo očistiť od panslávizmu.

Eurázijci teda prevzali od slavjanofilov ideu unikátnosti ruskej civilizácie, ktorá sa musí brániť pred Západom a jeho - pre Rusko neprijateľnými a nepriateľskými ideami: liberalizmom, individualizmom, resp. materializmom. Neskorí slavjanofili dokonca usudzovali, že Rusko sa musí pred Západom uzavrieť, pretože jeho vplyv na ruskú civilizáciu je zhubný. Potrebné je teda obnoviť tradičné hodnoty a zároveň hľadať nové, ktoré posilnia špecifickú identitu ruskej civilizácie.

Ani ďalšia významná téza eurázijstva, ktorá presadzuje ideu o obrátení sa Ruska na Východ nie je originálna, ale prevzatá od filozofa, literáta a diplomata V. P. Titova (1807 – 1891), ktorý ju sformuloval v roku 1836. Presvedčenie, že Rusko nie je ani Európou ani Áziou prezentoval v roku 1837 aj A. A. Krajevskij (1810 – 1889). Geografické základy eurázijstva boli výrazne ovplyvnené dielom ruského geografa slavjanofilského zamerania V. I. Lamanského

**Vladimir Ivanovič
Lamanskij**

⁷ Niektorí bádatelia (napr. S. L. Frank, N. A. Berďajev a F. A. Stepun) považovali eurázijstvo za reformované slavjanofilstvo.

⁸ Termín *Rusko-Eurázia* sa skladá z dvoch geografických názvov, ktoré pomenávajú v skutočnosti časť a celok. V eurázijskej terminológii sa používajú ako synonymá, ako dvojité pomenovanie rovnakého geografického celku.

(1833 – 1914), ktorý v práci *Tri mira aziatsko-jevropeskogo materika* (*Tri svety ázijsko-európskeho kontinentu*, 1892) načrtol hranicu medzi románsko-germánskym a grécko-slovanským svetom. Zároveň prezentoval ideu, že Starý svet nie je rozdelený do dvoch, ale do troch kontinentálnych celkov, ktorými sú Európa, Ázia a Rusko. Zároveň ako prvý zaviedol do ruskej odbornej spisby pojem Eurázia⁹. Za bezprostredného ideového predchodcu eurázijského učenia je považované dielo A. K. Toporkova (1882 – 1929)¹⁰.

Podľa E. Voráčka eurázijstvo vzniklo „ako quasi politické a intelektuálne hnutie, späté s politickou filozofiou, ktorá položila rad nových otázok a snažila sa ich špecifickým spôsobom zodpovedať, odôvodniť a vytvoriť zodpovedajúci model spoločnosti“¹¹. Takýto smer myslenia bol síce cieľom kritiky, nemožno ho však považovať za cudzorodý element v radoch porevolučnej ruskej emigrácie v medzivojnovom období. Viaceré, najmä nacionalisticky zamerané skupiny emigrantov, boli v rôznych ideových súvislostiach blízki eurázijcom. Širšie bola uznávaná najmä ich myšlienka o protiklade Západu a Východu a o tom, že Rusi sú vyvolení spasiteľ svet od škodlivých západných vplyvov. Neprijateľná pre nacionalistov bola téza o hypotetickom „eurázijskom národe“, pretože podľa nich týmto spasiteľom musí byť reálne jestvujúci ruský národ. Veľmi málo styčných bodov medzi eurázijcami a inými emigrantskými skupinami bolo aj v hodnotení príčin revolúcie v roku 1917.

Predstavitelia eurázijského hnutia inklinovali k širokému diapazónu vedných oblastí – k filozofii, lingvistike, geografii, ekonómii, histórii, politológii a teológii, boli uznávanými literátmi a publicistami. Preto malo eurázijstvo interdisciplinárny charakter a v tomto kontexte sa líšilo od väčšiny ideológií, ktoré vznikli v medzivojnovnej Európe¹². Aj preto bolo prítlačivejšie ako niektoré emigrantské ideové prúdy, a to aj napriek tomu, že za príčinu revolučných udalostí pokladalo strnulý cársky systém.

Významné miesto v zdôvodnení eurázijského myslenia zaberalo aj geopolitické myslenie, a to najmä v dielach G. V. Vernadského (1887 – 1973) a P. N. Savického (1895 – 1968). Okrem Savického boli za

⁹ Pozri *Osnovy jevrazijstva. Analitičeskije projekty Meždunarodnogo „Jevrazijskogo dviženija“*. *Obzor jevrazijskoj ideologii (osnovy ponjatija, kratkaja istorija)*. <http://www.eurazia.org/modules.php?name=News&file=article&sid=826> [prístupné na webe 5. 9. 2007].

¹⁰ Paradowski, R., cit. dielo.

¹¹ Voráček, E., cit. dielo.

¹² Ljuks, L.: *Jevrazijstvo. Strana i mir*, 1990, 55, 1, 117-127.

zakladateľov eurázijstva považovaní filozof a lingvista N. S. Trubeckoj (1890 – 1938) a historik kultúry a teológ G. V. Florovskij (1893 – 1979). Neskôr sa k hnutiu pridali hudobný vedec a kritik P. P. Suvčinskij (1892

*Vladimir Ivanovič
Vernadskij*

– 1985), filozof, právnik a politológ N. N. Alexejev (1879 – 1964), cirkevný historik A. V. Kartašov (1875 – 1960), filozof L. P. Karsavin (1882 – 1952), literárny vedec, kritik a spisovateľ D. Sviatopolk-Mirskij (1880 – 1939) a ďalší.

Časť ruských emigrantov – intelektuálov a umelcov s eurázijským hnutím sympatizovalo (napr. významný ruský filológ R. O. Jakobson¹³). Každý z eurázijcov sa snažil prispieť k rozvíjaniu eurázijských myšlienok cez prizmu svojho vedeckého zamerania a poznania, resp. verejného pôsobenia. Na rozvoj eurázijstva to malo pozitívny vplyv, pretože jeho charakter a ciele si vyžadovali interdisciplinárny prístup. Naopak, za slabinu hnutia je považovaný nedostatok politických agitátorov, ktorí by rozširovali a popularizovali jeho myšlienky.

V podmienkach ruskej medzivojnovnej emigrácie prešlo hnutie búrlivým vývojom. Vyplývalo to aj zo skutočnosti, že nebolo ideovo monolitné, ale vnútorne značne diferencované a medzi jeho poprednými predstaviteľmi boli značné názorové rozdiely. Ako píše E. Voráček, „eurázijstvo bolo veľmi širokým myšlienkovým prúdom a napriek značne autoritatívnemu vedeniu si ho jednotlivci vysvetľovali dosť voľne, a to aj v rovine tých najzákladnejších téz“¹⁴. Niektorí myslitelia v priebehu vývoja eurázijských ideí nesúhlasili so smerovaním hnutia a postupne ho opúšťali. Veľkou stratou pre hnutie bol odchod N. S. Trubeckého (hoci sa naďalej podieľal na niektorých eurázijských publikáciách) a G. V. Florovského.

Prvé verejné vystúpenie, ktoré prezentovalo eurázijské hnutie, prebehlo 3. júna 1921 na zasadaní v Sofii, kde predniesli svoje príspevky N. S. Trubeckoj¹⁵ a G. V. Florovskij. Za manifest eurázijstva je považovaný zborník so symbolickým názvom *Ischod k Vostoku. Predčustvija i sveršenija. Utverždenija jevrazijcev* (Obrátenie na

¹³ Jakobson sa pokúšal o čisto lingvistickú definíciu Eurázie.

¹⁴ Voráček, E., cit. dielo.

¹⁵ Ten už v roku 1920 vydal v Sofii knihu *Jevropa i čelovečestvo (Európa a ľudstvo)*, ktorá je niektorými autormi pokladaná za prvú prácu, ktorou sa prezentovalo eurázijstvo.

Východ. Predtuchy a skutky. Tvrdenia eurázijcov), ktorý vyšiel v Sofii v tom istom roku. Tu publikovali okrem Trubeckého a Florovského aj P. P. Suvčinskij a P. N. Savickij¹⁶, pričom najstarší z nich (Trubeckoj) mal iba 31 rokov. Za ďalšie programové dokumenty eurázijstva možno pokladať zborníky *Na puťjach. Utverždenia jevrazijcev* (1922) a *Rossija i latinstvo* (1923), manifesty *Jevrazijstvo. Opyt sistematičeskogo izloženiija* (1926), *Jevrazijstvo. Formulirovka 1927 goda* (1927) a *Deklaracija pervogo s'jezda Jevrazijskoj organizacii* (1932).

Eurázijstvo sa už po niekoľkých rokoch svojho trvania stalo rozvetvenou organizáciou, ktorá mala pobočky vo viacerých európskych metropolách, pričom bolo štruktúrované podľa vzoru politických strán.

*Troja z významných predstaviteľov eurázijstva:
P. N. Savickij, N. S. Trubeckoj, P. P. Suvčinskij*

V roku 1924 bolo hnutie zorganizované aj inštitucionálne, keď bol vo Viedni vytvorený *Vyšij jevrazijskij sovet* (*Vysoká eurázijská rada*). Na jeho čele stál N. S. Trubeckoj a jeho členmi boli vedúci predstavitelia filiálok (o. i.

v Berlíne, Londýne a New Yorku, Prahe, Belehrade, Paríži

a Bruseli). Tento orgán sa však v roku 1928 rozpadol. V januári 1929 sa vytvoril Eurázijský iniciatívny komitét na čele s P. N. Savickým, ktorý prispel k zorganizovaniu I. eurázijského zjazdu, konaného v Bruseli. Tento zjazd zvolil *Central'nyj komitet jevrazijskogo dviženija* (*Ústredný výbor eurázijského hnutia*), ktorý viedol P. N. Savickij¹⁷.

Dostatok finančných prostriedkov umožnili eurázijcom vlastniť vydavateľstvá (napr. *Jevrazijskoje knigoizdatel'stvo*) a vydávať knihy a periodiká (časopisy *Jevrazijskaja chronika*, *Jevrazijskij vremennik* a *Jevrazijskije tetradi*, od roku 1929 noviny *Jevrazija* ako hlavný orgán hnutia), ale aj organizovať vzdelávacie programy. Mnohí znalci

¹⁶ Sériot, P.: *Struktura a celek. Intelektuální počátky strukturalismu ve střední a východní Evropě*. Praha 2002.

¹⁷ Makarov, V. G.: „Pax rossica“. *Istorija jevrazijskogo dviženija i sud'by jevrazijcev. Voprosy filosofii*, 2006, 74, 9, 102-117.

predpovedali hnutiu významné perspektívy a témy, ktoré predložili eurázijci boli témou polemík a diskusií v ruskej zahraničnej tlači. Príťažlivosť eurázijstva vyplývala z jeho podstaty – zjednotenia emocionality (ktorá bola vždy blízka ruskej mentalite) s vedeckosťou.

Najdynamickejším a najplodnejším obdobím eurázijstva bola polovica 20. rokov minulého storočia, keď sa ku hnutiu pripojil pomerne veľký počet ruských emigrantov a vyvrcholila aj publikačná činnosť jednotlivých centier. Táto „klasická“ etapa eurázijstva sa skončila v roku 1929 a bola spätá najmä s menami jeho zakladateľov. Od roku 1929 možno hovoriť o tzv. postclamarskom období¹⁸. Vtedy zanikol iniciatívny „ľavý“ smer eurázijstva, ktorého predstaviteľa¹⁹ v meste Clamar pri Paríži organizovali eurázijské semináre. Toto obdobie bolo spojené s menami P. S. Aparov, Ja. A. Bromberg, L. N. Kursavin a K. A. Čcheidze. V hnutí pracoval naďalej aj P. N. Savickij.

Koncom 30. rokov minulého storočia začal v eurázijstve ideový rozklad, keď došlo k jeho postupnému zániku ako organizovaného hnutia. Tento vývoj bol zapríčinený mnohými vnútornými protirečieniami medzi jednotlivými predstaviteľmi a myšlienkovými prúdmi. Príznakom tohto rozkladu je aj skutočnosť, že sa jeho niektorí predstavitelia spojili s pravicovými, resp. dokonca s fašistickými politickými zoskupeniami a iní prijali spoluprácu so sovietskym režimom (parížska skupina)²⁰ a odklonili sa od základných eurázijských myšlienok. K zániku eurázijstva prispela aj penetrácia hnutia sovietskymi tajnými službami. Po odklone a eliminácii väčšiny prívržencov zostali spomedzi jeho zakladateľov na pôvodných pozíciách v podstate iba P. N. Savickij a G. V. Vernadskij, ich vplyv bol však obmedzený. Hnutie bolo kritizované zo všetkých strán, pričom k tejto kritike prispeli aj jeho bývalí prívrženci (napr. G. V. Florovskij).

Nemecký historik L. Lux píše, že krach eurázijstva bol zapríčinený triumfom totalitných režimov v Sovietskom zväze a (nepriamo) aj v Nemecku²¹. Okrem toho eurázijci propagovali priateľstvo medzi národmi v čase, keď v celej Európe narastali nacionalistické nálady. Ich boj proti separatizmu neruských národov a idealizácia zjednotenej Eurázie bola v rozpore s názormi

¹⁸ Makarov, V. G., cit. dielo. Autor v štúdiu vyčleňuje uvedené dve etapy v histórii eurázijstva.

¹⁹ Viacerí z nich sa vrátili do Sovietskeho zväzu, kde boli uväznení.

²⁰ Eberhardt, P.: Rosyjski euraziatyzm i jego konsekwencje geopolityczne. *Przegląd geograficzny*, 2005, 77, 2, 171-192.

²¹ Ljuks, L., cit. dielo.

emigrantských kruhov, kde dominovali príslušníci týchto etník. Tí eurázijcov stotožňovali s vytvorením novej formy veľkoruského impéria.

3. Charakteristika eurázijstva

A. A. Gricanov píše o eurázijstve ako o ideokratickom geopolitickom a sociálno-politickom učení, morfologickom komplexe ideí a zároveň intelektuálnom hnutí²². Táto charakteristika poukazuje na interdisciplinárnu podstatu eurázijstva. Okrem toho je eurázijstvo charakterizované aj ako „ideový a spoločensko-politický prúd prvej vlny ruskej emigrácie, zjednotený koncepciou ruskej kultúry ako neeurópskeho fenoménu, ktorý medzi kultúrami sveta disponuje unikátnym spojením západných a východných čŕt a preto patrí zároveň Západu i Východu a zároveň nepatrí ani jednému ani k druhému“²³.

Z hľadiska zamerania našej práce je potrebné zdôrazniť, že eurázijstvo je považované za jeden zo smerov geopolitického myslenia a eurázijci boli prví, ktorí v rámci ruského myslenia „používali termín »geopolitika«, využívali základné geopolitické pojmy a kategórie, rozpracovali geopolitické úlohy a priority národa“²⁴. Geopolitika v eurázijstve mala okrem aplikácie priestorového prístupu k vysvetleniu jeho politických, kultúrnych a sociálnych aspektov zohrávať aj čisto pragmatickú úlohu v podobe vytvorenia syntetického obrazu Ruska a napomôcť spojiť rôzne, podľa eurázijcov iba zdanlivo odlišné javy.

Jednou z kľúčových téz eurázijstva bolo presvedčenie o nevyhnutnosti zdôvodniť sebestačnosť ruského kultúrneho sveta. Kultúru Ruska chápali eurázijci nie ako súčasť európskej (resp. ázijskej) kultúry, ale ako samostatnú civilizáciu, ktorá obsahuje tradície a skúsenosti tak Západu, ako aj Východu (Európy i Ázie). Teda ruský národ nemôžeme zaradiť medzi európske (ale ani medzi ázijské) národy, ide svojbytné eurázijské etnické spoločenstvo. Podľa Trubeckého na území Ruska-Eurázie žije iba jeden „eurázijský národ“, ktorý sa skladá z viacerých etnických národov. Kultúra tohto národa sa odráža v ruskej štátnosti, zahŕňajúcej európske i ázijské prvky a obe predznamenávajú špecifický historický vývoj Ruska, ako aj jeho budúcnosť. Jadrom eurázijskej kultúry je podľa Trubeckého pravoslávie.

Medzi vlastnosti príslušníkov národov Ruska-Eurázie patrí podľa eurázijcov špecifická psychologická črta, ovplyvnená priestorom. Je to uvedomenie si obrovského teritória, ktoré im dodáva presvedčenie

²² Gricanov, A. A.: *Jevrazijstvo*. <http://velikanov.ru/philosophy/evrazijstvo.asp> [prístupné na webe 5. 9. 2007].

²³ *Osnovy jevrazijstva...*, cit. dielo.

²⁴ Baris, V. V.: *K voprosu ob etapach razvitija geopolitiki a jejo istoriko-filosofskich osnovanij*. http://www.philos/art/2003/baris_geopol.htm [prístupné na webe 12. 10. 2007].

o vlastnej sile a konečnom víťazstve v prípade akéhokoľvek ohrozenia. Aj preto je geopolitický prístup nevyhnutný pre interpretáciu eurázijského myslenia, ktoré sa opiera o atribúty špecifického eurázijského priestoru.

Rusko je teda podľa eurázijskov akýsi špecifický hybrid, analýza ktorého musí vychádzať zo sústavy pojmov, vychádzajúcich z termínovej platformy *Eurázia* (preto mnohí eurázijski používali pojem Rusko-Eurázia). Na základe svojich atribútov má teda Eurázia všetky predpoklady na vytvorenie jednotného štátu. Cieľom eurázijského hnutia je preto vznik centralizovaného impéria, v ktorom sú integrované národy nimi chápanej Eurázie, spriaznené z geografického, historického, kultúrneho a psychologického hľadiska.

Eurázia je v súlade s týmito názormi charakteristická nielen spoločnými osudmi tu žijúcich národov, ale aj spoločnou ekonomickou a politickou budúcnosťou. Podľa zástancov eurázijsťva dejiny ich ruskej vlasti výrazne odlišujú jej obyvateľov, najmä Rusov, od iných národov. Preto by Rusko malo ísť vlastnou cestou bez toho, aby napodobňovalo cudzie vzory, najmä európske. Aj napriek viacerým reformným vlnám, ktoré sa ho snažili posunúť politicky, ekonomicky či kultúrne k Európe, Rusko nikdy nebude ako európske štáty²⁵.

Západoeurópske tradície a zásady boli podľa eurázijskov Rusku vzdialenejšie ako ázijské, a teda prezentované ako cudzie a nepriateľské ruskému duchu. Eurázijski kládli dôraz na protiklad Ruska-Eurázie a (západnej) Európy. Vychádzali s odlišnosťou mentalít, ktoré dominovali v správaní sa ich obyvateľov. Pre Rusko boli charakteristické dve „mentálne triády“: „pravoslávie – samodržavie - národ“ a „centralizácia – disciplína – sebaobetovanie“²⁶. Tieto hodnoty, ktoré podľa eurázijskov mnohonásobne prevyšujú západoeurópske hodnoty hlavne zdôrazňujú priepasť, ktorá oddeľuje Euráziu od Európy.

Eurázia je tak alternatívou civilizačných procesov Západu, v ktorom sa preferuje individualizmus, egoizmus, konkurenciu, materializmus a konzumné hodnoty. Tieto hodnoty sú pre Rusko neprijateľné a preto rozvoj eurázijskej civilizácie je podmienený elimináciou európskeho vplyvu. Ako písal Trubeckoj v knihe *Jevropa i čelovečestvo (Európa a ľudstvo, 1920)* „románsko-germánsky svet so svojou kultúrou je náš najhorší nepriateľ“²⁷. Eurázijské myšlienky tak

²⁵ Džemail, G.: *Sud'ba poniatij*.

<http://www.zavtra.ru/cgi/veil/data/zavtra/01/393/72.html> [prístupné na webe 12. 10. 2007]

²⁶ Gricanov, A. A., cit. dielo.

²⁷ *Osnovy jevrazijstva...*, cit. dielo.

poskytujú Rusku jedinečnú príležitosť vytvoriť vlastnú civilizáciu, ktorá prirodzene nadviaže na historický vývoj eurázijského priestoru. Realizácia tejto predstavy nahradí neúspešné a škodlivé preberanie západného (európskeho) modelu, podporované monarchistickým režimom počnúc Petrom Veľkým.

Ako píše R. T. Muchajev jedna z hlavných ideí eurázijstva pozostávala v odôvodnení líderstva Ruska v antieurópskom globálnom hnutí²⁸. Eurázijci poukazovali na skutočnosť, že hoci Rusko od doby Petra Veľkého bojovalo za svoju akceptáciu ako európskeho štátu, Európa na toto úsilie reagovala spravidla skepticky. „Európske“ bolo v ich predstavách stotožňované so „západným“ a skutočnosť, že existuje aj európsky východ nebola zohľadňovaná. Vyplývalo to aj zo skutočnosti, že mnohí európski myslitelia poukazovali na to, že Rusko v Európe je akýmsi cudzorodým elementom a v podstate je ázijskou krajinou. Táto interpretácia sa presadzovala aj napriek tomu, že väčšina ruských autorov proti tomu protestovala.

Odmietanie Európy a jej pôsobenia na ruskú spoločnosť súvisí s výraznou črtou eurázijstva, ktorou bola idealizácia ázijského vplyvu na vývoj Ruska. Pozornosť hnutia sa sústredila na dovtedy zanedbávanú úlohu Ázie v ruských dejinách. Eurázijci tvrdili, že Ázia mala väčší vplyv na vývoj a mentálne založenie ruského národa než Európa²⁹. Jedným z argumentov bol aj priestorový aspekt, podľa ktorého väčšia časť teritória Ruska leží v Ázii. Eurázijci tvrdili, že Mongoli a Tatári zohrali kladnú úlohu v histórii Ruska a vo vývoji ruského štátu. Podľa nich títo nájazdníci vplývali na ruskú mentalitu tak, že aj keď Rusi ich nadvládu chápali ako porobu a útlak, nemohli sa vyhnúť „očareniu ideou svetovej ríše“³⁰.

Skutočný pôvod ruského štátu teda podľa eurázijcov nie je v Kyjevskej Rusi, ale v ríši Džingischána. Kyjevská Rus bola rozlohou nevelký útvar a preto nebola v podmienkach Eurázie životaschopná a teda nemala kapacity na to, aby mohla odolať nájazdom kočovníkov z východu. Následný tatársko-mongolský útlak potom paradoxne umožnil uchovať nezávislosť Ruska pred agresiou (západnej) Európy prejavujúcej sa o. i. aj v podobe prenikania nežiadúcich románskych, germánskych a hlavne katolíckych tradícií a kultúry. Tatársko-mongolská nadvláda teda výrazne prispela k zabezpečeniu geopolitickej samostatnosti eurázijského priestoru. Prelomenie tohto jarma viedlo

²⁸ Muchajev, R. T.: *Geopolitika*. Moskva 2010.

²⁹ Podrobnejšie ku ázijskému vplyvu Rusko pozri Knobloch, E.: *Nomádi a Rusko. Asiské vlivy v ruských dejinách*. Praha 2008.

³⁰ Ljuks, L., cit. dielo.

k preneseniu zjednocujúceho poslania v Eurázii z mongolsko-tatárskej štátnosti na ruskú štátnosť so zárodkom v Moskovskom veľkokniežatstve.

Eurázijci venovali značnú pozornosť expanzii ruskej (či východoslovanskej) kultúry na celé územie nimi vymedzenej Eurázie a zvlášť problematike syntézy ruskej a turánskej kultúry, vyúsťujúcej do vzniku špecifickej eurázijskej mentality a identity. Touto syntézou sa podľa nich vytvorila nielen jedinečná kultúra, ale aj jedinečná štátnosť, ktoré možno chápať ako výsledok tvorivej spolupráce východoslovanských národov s ugrofinskými a turkickými etnikami.

Idey eurázijstva mali prispieť k mocenskému upevneniu eurázijského priestoru v zmysle budúceho vytvorenia silnej štátnosti na jeho teritóriu. K tomuto cieľu malo o. i. napomôcť aj zachovanie koexistencie pravoslávia a islamu, ktorá sa vytvorila v priebehu histórie. Takáto kultúrno-civilizačná syntéza by podľa eurázijcov nepochybne posilnila stabilitu a pozíciu ruského štátu v priestore Eurázie.

Zaujímavý je postoj eurázijcov ku komunizmu, pretože názory popredných predstaviteľov hnutia boli v tomto kontexte pomerne rozdielne. Prevažne chápali úlohu komunizmu v ruskom priestore negatívne, ale zároveň hľadali príčiny jeho víťazstva po roku 1917. Komunizmus považovali za dedičstvo reforiem Petra Veľkého a niektorých jeho nástupcov, ktoré podľa nich vytvorili predpoklady pre románsko-germánsku dominanciu. Revolúcia bola podľa eurázijcov protestom ľudu proti okcidentalizácii Ruska, teda vzburou ruských vrstiev proti nadvláde europeizovanej triedy, propagujúcej cudziu kultúru, nezrozumiteľnú ľudu^{31, 32}. Eurázijci teda na rozdiel od väčšiny ruských emigrantských skupín nechápali revolúciu v roku 1917 výlučne ako katastrofu, ale nachádzali v nej hlboký historický zmysel³³.

Následný vznik Sovietskeho zväzu podľa nich utvoril podmienky pre dosiahnutie cieľa eurázijcov, ktorí presadzovali ideu, že výmena boľševickej ideológie pravoslávnu umožní dosiahnuť rozkvet Ruska-Eurázie³⁴. Komunizmus v Sovietskom zväze tak v tejto interpretácii

³¹ Sériot, P., cit. dielo.

³² Nemecký sociológ a kulturológ A. Weber v roku 1925 napísal, že bolševizmus znamená „reaziatizáciu“ Ruska. Jeho pokus o primknutie k Európe bol iba nedorozumením (Ljuks, L., cit. dielo).

³³ Podobne aj N. V. Berďajev a G. Fedotov ako kritici eurázijstva chápali revolúciu v roku 1917 jako dôsledok reforiem Petra Veľkého, ktoré vyústili do vnútorného rozkolu ruskej spoločnosti v podobe vzniku priepasti medzi vyššími vrstvami a jednoduchým ľuďom. Podľa G. Fedotova ľud prestal chápať vlastný štát, jeho ciele a jeho idológiu.

³⁴ Šubin, I. S.: *Lekcii po geopolitike*.

vlastne pripravoval pôdu pre prevzatie eurázijskej idey, ktorá pravoslávie považovala za jeden zo svojich základov. Sovietska vláda bola eurázijcami kritizovaná kvôli jej negatívnemu postoju k cirkvi a pravoslávii a pre propagáciu a presadzovaniu ateizmu. To bolo v príkrom rozpore s cieľom eurázijcov, ktorým bola religiózna obnova. Tento problém bol však často traktovaný ako druhoradý vo vzťahu k dominantnému cieľu činnosti eurázijcov, ktorým bolo utvorenie imperiálnej mocnosti, ktorá bude dominovať na eurázijskom kontinente.

Eurázijci hodnotili ako neprijateľné niektoré zásahy bolševikov do ekonomiky, najmä násilné presadenie kolektivizácie poľnohospodárstva. Na druhej strane vítali industrializáciu, ktorá podľa eurázijcov prispievala k zvýšeniu vojenskej sily ruského štátu a k posilneniu jeho mocenskej pozície. Silný ruský štát (bez ohľadu na jeho vládnu ideológiu) totiž garantoval stabilitu v Eurázii, ktorá predstavovala nosnú geopolitickú kategóriu eurázijstva. Možno dokonca konštatovať, že eurázijci boli ekonomickými úspechmi Sovietskeho zväzu očarení a vo svojich prácach ich oceňovali. Podľa Savického sa v Sovietskom zväze vytvoril ekonomický model, ktorý prekoná dominanciu Západu.

Prínos bolševikov pre návrat Ruska medzi veľmoci bol podľa eurázijcov aj v tom, že hoci zaviedli politický systém, ktorý sa opieral vo veľkej miere o myšlienky, importované zo Západu, posilňovali ruskú štátnosť v nadväznosti na tradície Moskvy. Víťazstvo revolúcie malo pripraviť cestu pre definitívnu europeizáciu Ruska, jeho efekt bol však opačný – došlo k deuropeizácii krajiny a k izolácii Ruska od Západu. Tým podľa názoru eurázijcov bolševici umožnili rozvoj ruskej kultúry, orientovanej na Východ a zbavenej západného, latinského vplyvu³⁵, ktorý eurázijci považovali za nepriateľský.

Eurázijci oceňovali u bolševikov utvorenie centrálnej vlády a jej úspešný boj proti odstredivým tendenciám, ktoré hrozili vyústiť do rozpadu ruského štátu. Podľa eurázijcov však bolševici nie sú schopní zabezpečiť jednotu Ruska na dlhšie obdobie. Garantom jednoty Ruska môže byť iba ruský národ. Aj keď bolševici našli nositeľa jednoty v proletariáte, ten však narúša jednotu Ruska svojou triednou podstatou, keď podnecuje triednu nenávisť. Ak sa chce Rusko udržať ako jednotný štát v imperiálnych hraniciach, musí nájsť novú ideológiu, ktorá nahradí bolševizmus. Takou ideológiou je eurázijstvo, ktoré ho vytlačí evolučnou cestou, postupným pôsobením zvnútra. Táto predstava svedčí

<http://lib.centrum.pomorsu.ru/contentfull/politLib/Shubin-Geopolitika/index.htm>
[prístupné na webe 2. 4. 2007].

³⁵ Paradowski, R., cit. dielo.

o politickej naivite eurázijcov, ktorí nepochopili podstatu totalitných režimov, pripravených zlikvidovať každý náznak odlišného myslenia.

Eurázijstvo počas svojho vývoja prechádzalo vnútorným rozporom medzi odporom ku komunizmu, chápaného ako odnož západnej ideológie a podporou štátneho celku, ktorý sa rozvíjal v Eurázii v medzivojnovom období a ktorým bol Sovietsky zväz. Ale aj tento rozpor bol v eurázijstve prekonaný tézou, že víťazstvo revolúcie je kompromisom medzi bolševikmi a ľudom Ruska. Kým ľud prijal autoritatívnu vládu bolševikov, bolševici sa v značnej miere zriekli svojich utopických cieľov.

Niektorí autori dokonca považujú eurázijstvo za „súputníka a spolubojovníka bolševickej ideológie“, ktoré sa zrodilo „ako varianta bolševizmu“^{36, 37}. Ako píše A. G. Dugin, prosovietske tendencie sa rozvinuli najmä v parížskej skupine eurázijcov, s ktorým jeden zo zakladateľov eurázijstva P. N. Savickij, prerušil kontakty³⁸. Parížska skupina, sídliaca na predmestí Clamart bola veľmi aktívna (vydávala periodikum *Jevrazija*). Snažila sa dodávať do Sovietskeho zväzu rôzne materiály, ktoré sa pravdepodobne dostali väčšinou dostali do rúk OGPU³⁹. Podľa P. Sériota mala dokonca parížska skupina preukázateľné vzťahy s touto organizáciou. Jej prosovietska propaganda bola jednou z príčin rozštiepenia eurázijského hnutia na začiatku 30. rokov minulého storočia⁴⁰.

Prostredníctvom kontaktov inštitúcie *Trust*⁴¹ sa eurázijci dostávali do kontaktu s realitou Sovietskeho zväzu, dokonca niektorí z nich svoju vlasť tajne navštívili. Podľa súčasnej odbornej literatúry v roku 1926 aj

³⁶ Senderov, V. A.: Neojevrazijstvo: realnosti, opisnosti, perspektivy. *Voprosy filosofii*, 2004, 6, 22-37.

³⁷ Takéto myšlienky vyplývali pravdepodobne aj z paralel eurázijského a bolševického svetonázoru. Obe učenia napr. verili v zákonitosti historického procesu a považovali revolúciu za nevyhnutnú.

³⁸ Dugin, A.: *Osnovy geopolitiki. Geopolitičeskije buduščije Rossii*. Moskva 1997.

³⁹ OGPU (*Objedinnenoje gosudarstvennoje političeskoje upravlenije*, Zjednotená politická správa štátu) bol bezpečnostný orgán v Sovietskom zväze, predchodca KGB, ktorý pôsobil v Sovietskom zväze v rokoch 1922 až 1934 a zodpovedal za štátnu bezpečnosť. V roku 1934 bol premenovaný na GUGB (*Glavnoje upravlenije gosudarstvennoj bezopasnosti*, Hlavná správa štátnej bezpečnosti), ktorá podliehala ľudovému komisariátu vnútorných vecí.

⁴⁰ Sériot, P., cit. dielo.

⁴¹ *Trust* (po slovensky *Trest*) bolo kamuflážne označenie zahraničnej filiálky moskovskej Mestskej kreditnej banky. Riadilo ju OGPU a jej operácia s týmto názvom mala slúžiť na infiltráciu jej agentov do ruských emigrantských organizácií, ktoré vznikli v západnej Európe. Jej pôsobenie bolo úspešné a viedlo k ochromeniu ruského emigrantského hnutia.

P. N. Savickij bol tajne v Sovietskom zväze, aby sa tam stretol s predstaviteľmi ilegálneho eurázijského hnutia. Celá akcia však bola zorganizovaná OGPU a Savickij sa zúčastnil aj na fingovanom zjazde eurázijskych⁴².

Eurázijski predpokladali, že bolševici skôr alebo neskôr začnú realizovať eurázijské koncepcie a to aj prostredníctvom infiltrácie eurázijských ideí do komunistickej strany⁴³. Ako píše P. Eberhardt⁴⁴, sovietske vedenie sa postupne skutočne odvracalo od internacionalizmu a začleňovalo do svojej politiky ideu upevňovania a rozširovania ruského impéria. V tomto duchu sa zmenila aj sovietska komunistická rétorika, keď nadväzovala na imperiálne tradície a propagovala historických tvorcov ruskej moci, akými boli ruskí vládcovia Ivan Hrozný a Peter Veľký, „cárski“ vojvodcovia Nachimov, Suvorov, Kutuzov a iní. Je paradoxné, že prudký vzrast moci Sovietskeho zväzu (chápaného ako ruský štát) po druhej svetovej vojne - ako naplnenie jednej z ideí eurázijsťva - bol spojený s eliminovaním a zánikom eurázijského hnutia.

Idey eurázijsťva do sovietskeho politického a intelektuálneho prostredia takmer neprenikli⁴⁵. Príčinou bola izolácia Sovietskeho zväzu od prúdov, ktoré vznikali v Európe, spojená s prísnou kontrolou zo strany tajných služieb. Okrem toho sovietskej inteligencii boli tézy eurázijsťva v podmienkach „budovania socializmu“ cudzie. Myšlienky o „svätej Rusi“, o „hľadani spoločných koreňov“, či o „mogolskom dedičstve“ nemohli nájsť odozvu v optimistickom prostredí budovania

⁴² Voráček, E., cit. dielo.

⁴³ V tomto kontexte je eurázijsťvo blízke skupine nazývanej tzv. konzervatívna revolúcia (jej členmi boli O. Spengler, E. Junger, A. Meller van den Bruk a iní), ktorá pôsobila v medzivojnovom Nemecku. Stavala proti sebe liberalizmus a demokraciu. S eurázijsťvom boli spätí najmä svojou stratégiou – ovládnuť totalitnú stranu zvnútra a tak ju priviesť k uskutočneniu vlastných cieľov. Kým ideológovia „konzervatívnej revolúcie“ chceli ovládnuť národných socialistov, eurázijski uvažovali o preniknutí do komunistickej strany. V iných súvislostiach však boli obe ideológie značne rozdielne (Ljuks, L., cit. dielo).

⁴⁴ Eberhardt, P., cit. dielo.

⁴⁵ Podľa A. G. Dugina, analýza sovietskej zahraničnej politiky od víťazstva bolševikov po začiatok prestavby umožňuje prijať záver, že sledovala ustavične eurázijský kurz, ale nikdy to nevyhlasovala otvorene. V tejto súvislosti možno sformulovať dva predpoklady. Prvý pripúšťa existenciu neznámej organizácie vo vnútri sovietskeho režimu, ktorá aplikovala myšlienky eurázijskych do sovietskej politickej reality, prispôsobujúc ich marxistickej terminológii. Pravdepodobnejší je druhý, podľa ktorého samotná poloha Ruska ako mocnosti heartlandu nútila sovietskych politikov robiť kroky v zhode s každým štátom, ktorý je geopoliticky uvedomelý a nachádza sa vo vnútrozemí najväčšej svetovej súše (Dugin, A. G., cit. dielo).

socializmu, kde dominovala viera vo vedecko-technický pokrok, zabezpečujúci svetlú budúcnosť.

4. Eurázijstvo v geografickom kontexte

Geografický prístup hral vo vytváraní doktríny eurázijstva nenahraditeľnú úlohu. Vyplýval zo samotnej podstaty eurázijstva, ktorá sa odrážala v pomenovaní tohto hnutia a tiež z jeho geopolitického zamerania, kde zohrávali vlastnosti priestoru dominantnú funkciu. Geografická poloha Ruska na dvoch kontinentoch zohrávala jednu z dominantných úloh v eurázijskej ideológii v kontexte traktovania Ruska ako „Európy v Ázii“ a „Ázie v Európe“.

Pre sformulovanie základných téz eurázijstva bolo nevyhnutné definovanie troch pojmov: Európa, Ázia a Eurázia. Eurázijci totiž neprijímali ich tradičnú geografickú interpretáciu. Hlavným tvorcom „eurázijskej“ geografie a geopolitiky bol P. N. Savickij. Touto problematikou sa čiastočne zaoberali aj G. V. Vernadskij a N. S. Trubeckoj.

Veľký kontinent Starého sveta (v našom ponímaní Euráziu v zmysle spojenia Európy a Ázie) eurázijci rozdeľovali na tri časti: Európu (tvorenú európskym „polostrovom“), Euráziu (stotožňovanú s územím Ruska) a (vlastnú) Áziu. Toto geografické členenie je súčasťou prác, publikovaných pod hlavičkou eurázijstva.

Pojem „Európa“ eurázijci nestotožňovali s priestorom medzi Atlantickým oceánom a Uralom. Hranica Európy a Ázie pozdĺž tohto pohoria nemala podľa eurázijcov žiadne historické, fyziografické, etnické ani politické zdôvodnenie⁴⁶. Preto aj rozdelenie Ruska na európsku a ázijskú časť bolo z tohto pohľadu nesprávne. Rusko v interpretácii eurázijcov teda tvorí nedeliteľný celok, pričom jeho rozdelenie na národné štáty je neprijateľné. Rusko, resp. Rusko-Eurázia je na základe svojich geografických vlastností, ako aj svojej histórie príkladom modelu *štát-kontinent*. Podľa Savického je obdobie rozvoja eurázijstva aj obdobím vytvárania veľkých hospodárskych integrácií, teda štátov-kontinentov, ktoré sú schopné garantovať slobodnú ekonomickú výmenu na veľkom priestore⁴⁷ a ktoré by sa mali vyznačovať autarkiou.

Východná Európa (v bežnej interpretácii stotožňovaná ako európska časť Ruska, teda „Rusko na západ od Uralu“), bola v eurázijstve pokladaná za súčasť Eurázie. Rusko zároveň vystupovalo ako prirodzené centrum eurázijského priestoru s nárokom považovať sa

⁴⁶ Eberhardt, P., cit. dielo.

⁴⁷ Eberhardt, P., cit. dielo.

za stredový (centrálny) štát⁴⁸. Ak by sa toto centrum stratilo, potom by došlo k rozpadu najväčšej pevniny na Zemi do izolovaných celkov – Európy, Prednej Ázie, Iránu, Indie, Indočíny, Číny a Japonska. Preto je poslaním Ruska vykonávať zjednotiteľskú úlohu v Starom svete (geograficky interpretovanom v zmysle troch kontinentov – Európa, Ázia a Afrika).

Ako sme už spomenuli, zvlášť významnú úlohu v eurázijstve zohrávalo zdôraznenie odlišností Európy od Ruska. S tým súviselo vytýčenie hranice medzi týmito dvoma celkami, čo bolo späté s priestorovým vymedzením dosahu ruského mocenského a kultúrneho vplyvu. V tejto otázke neboli eurázijci jednotní, aj keď túto hranicu v podstate kládli na „šiju“ medzi Baltským a Čiernym morom. V jej presnom vymedzení však boli niektoré odchýlky. Eurázijci viedli západné hranice Ruska-Eurázie po línii riek Nemen, Bug a San k ústiú Dunaja, resp. ako spojnicu miest Murmansk – Brest - Galati. Viac ako jej priebeh bola však dôležitá funkcia tejto hranice, v zmysle vytvárania bariéry pred prenikaním západnej kultúry a ideí na východ, ktoré majú deštruktívny vplyv na Rusko⁴⁹.

Vymedzenie západnej hranice Ruska-Eurázie sa týkalo o. i. vzťahu eurázijských ideí a európskych slovanských národov. Slovanské európske štáty a národy (z ktorých veľká časť inklinovala ku katolicizmu, resp. protestantizmu) eurázijci do svojej doktríny nezahrnuli, hoci problém Bulharska a Srbska ponechávali na ďalšiu vývoj⁵⁰. Významný predstaviteľ eurázijstva N. S. Trubeckoj očakával, že pravoslávne krajiny juhovýchodnej Európy sa budú pozitívne stavať k myšlienkam eurázijstva a to by mohlo viesť k ich pripojeniu k Rusku-Eurázii. Vychádzajúc z takto interpretovaných kultúrnych a religióznych faktorov boli Poliaci, Česi, Slováci a Slovinci pevne zviazaní s latinským kultúrnym okruhom a možno ich považovať podľa eurázijcov za súčasť Západu. Eurázijci teda na rozdiel od slavjanofilov neuznávali vzťah medzi Ruskom a západoslovanskými národmi.

Na východe podľa eurázijскеj interpretácie tvorí celá Sibír, spolu s Mongolskom, Mandžuskom a strednou Áziou prirodzené celky, ktoré sú podriadené Rusku a tvoria tak súčasť Eurázie. Tento geopolitický

⁴⁸ Šubin, I. S., cit. dielo.

⁴⁹ P. N. Savickij tvrdil, že táto hranica by mala mať symbolický charakter a tak navrhol, aby priebeh nultého poludníka bol presunutý na východ. Podľa jeho názoru by mal viesť cez observatórium Pulkovo, ležiace neďaleko St. Peterburgu (pozri Eberhardt, P., cit. dielo).

⁵⁰ Kuzmin, A. G.: „Jevrazijstvo“ a „geopolitika“. http://www.zhu.ru/41_7htm [prístupné na webe 22. 10. 2007].

prístup tak odôvodňuje eurázijcami podporovanú expanziu Ruska smerom na východ a juhovýchod.

Podľa P. N. Savického Rusko-Eurázia pozostáva z troch zón: bielomorsko-kaukazskej, západosibírskej a turkestanskej (stotožnených s východoeurópskou, sibírskou a turkestanskou rovinou) a z oblastí, ležiacich na východ od nich (vrátane pohorí na východ od Jeniseja)⁵¹. Kým západný okraj najväčšej svetovej súše je charakterizovaný mozaikovosťou prírodných podmienok, zvlášť povrchu, pre Rusko-Euráziu je charakteristické šírkové rozloženie pásiem v podobe púštnej, stepnej, lesnej a tundrovej zóny. Toto smerovanie prírodných zón podporuje aj smer horských chrbtov (Krymských hôr, Kaukazu, Hindukušu, Ťanšanu a iných). Takáto konfigurácia brzdí separatistické snahy, či už politické, kultúrne alebo ekonomické. Príroda teda „diktuje“ ľuďom v Eurázii nevyhnutnosť jednoty. Oproti tomu mozaiková štruktúra (západnej) Európy umožňuje vytváranie z priestorového hľadiska nevelkých politických, kultúrnych a ekonomických celkov.

Podľa eurázijcov sa vytvoril na území Ruska hlavne pod vplyvom jeho osobitej prírodnej krajiny, najmä kombinácie prírodného prostredia v podobe lesa a stepi, svojrázny hospodársky a kultúrny typ, ktorý v sebe spája európske a ázijské princípy. Vznikla tak syntéza, založená na dominancii ducha a religióznych hodnôt. Z hľadiska vývoja takáto syntéza však nemá národný, ruský charakter, pretože po prvý raz získalo Rusko-Eurázia svoju štátno-mocenskú existenciu v podobe Mongolskej ríše. Toto chápanie dominantne nadväzuje na tradície mongolskej imperiálnej štátnosti a je jej dedičom. Kontinentálny typ kultúry, ktorý sa v Eurázii vytvoril tvorí podľa eurázijcov prirodzený protiklad k oceánskej, resp. atlantickej kultúre Európy a Ameriky.

Celkovo možno konštatovať, že eurázijci vystupovali z pozícií geografického determinizmu. Svedčí o tom o. i. rozdelenie eurázijského kontinentu na tri časti, ktoré vychádza z fyzickogeografických podmienok. Týmto prírodným celkom sú prispôsobené etnografické a religiózne priestorové členenia, popisované eurázijcami. Podobne aj niektoré z nosných téz, ktoré analyzujeme v ďalšom texte sú založené na deterministickom prístupe.

Možno konštatovať, že „eurázijská geografia“ (ako aj geopolitika) naplnili svojim ideovým obsahom svoj cieľ – dokázať a podporiť tézu o špecifickom, vo svete jedinečnom a nenapodobiteľnom modeli vývoja eurázijského štátu (t. j. Ruska) a jeho osobitnom postavení vo svete. Tomuto cieľu boli podriadené prístupy a metódy výskumu eurázijských

⁵¹ Okrem hranice medzi Európou a Ruskom-Euráziou bol predmetom diskusie eurázijcov aj zaradenie Zakaukazska.

mysliteľov, najmä P. N. Savického, ktoré podrobnejšie analyzujeme v samostatných častiach našej publikácie.

5. Nosné tézy eurázijského myslenia

Hlavné tézy a kategórie eurázijstva boli sformulované v súlade s jeho cieľom – vytvoriť syntetizujúcu teóriu, ktorá by zodpovedala podmienkam a zvláštnostiam geograficky a geopoliticky vymedzeného územia, ktorým bola Eurázia⁵². Terminologický aparát eurázijstva sa prispôbil potrebe vedecky interpretovať jeho značne abstraktný obsah. Odráža sa to vo vzniku množstva neologizmov, akými sú „mestorazvitije“ („vývojisko“), „ideokracia“, „demotia“ a iné.

Ako sme už spomínali, jednou z hlavných téz eurázijstva je negatívny vzťah k Západu, resp. k Európe. Ten vyplýva aj z odporu k európskym predstavám, podľa ktorého románsko-germánska civilizácia vytvorila kultúru, ktorá má univerzálny charakter. Táto kultúra je neprípustne nanucovaná neeurópskym národom. Každý národ a kultúra majú právo vyvíjať sa vlastným smerom. Tak je to aj s ruskou kultúrou, ktorá je svojbytná a má za úlohu stať sa avantgardou pre iné kultúry a národy v úsilí brániť sa zhubným vplyvom Západu. Podľa Trubeckého mnohé mimoeurópske národy hodnotili svoju kultúru podľa európskych meradiel, čo v nich vyvolalo pocit menejcennosti, ktorý treba prekonať novým prístupom podľa eurázijského vzoru. Budúcnosť Ruska nie je v jeho sformovaní ako európskej mocnosti, ale v postavení vodcu celosvetového antieurópskeho hnutia.

Podľa eurázijcov Európa neprípustne považuje iné, neeurópske kultúry (vrátane ruskej), za zaostalé. Svoje nároky stať sa globálnou európska kultúra zdôvodňuje nie prostredníctvom duchovných hodnôt, ale materiálnou silou. Táto kultúra podľa eurázijcov prechádza krízou, keď preferovanie materiálnych hodnôt v skutočnosti prekrýva jej duchovnú degeneráciu. Preto je jej šírenie podobnou hrozbou ľudstvu ako epidémia. Naopak, ruská svojrázna kultúra by sa mala stať baštou pre kultúry, ktoré sa budú oslobodzovať od európskeho vplyvu.

Podľa eurázijcov geografický priestor vo významnom, dokonca niekedy aj v rozhodujúcom stupni vplýva na kultúru a históriu národov. Každý z nich si vytvára vlastnú etnickú, jazykovú, ekonomickú a politickú formu v konkrétnom geografickom prostredí. Preto nemožno históriu oddeliť od priestorových podmienok a následne analýza civilizácie sa musí realizovať nielen po časovej línii, ale aj po priestorovej osi. Preto sa geografická rôznorodosť sveta odráža v kultúrnej heterogenite. Geografický priestor v kontexte etnického

⁵² Voráček, E., cit. dielo.

vývoja sa nazýva *mestorazvitije* - *vývojisko*⁵³. Žiadne vývojisko nesmie pretendovať na funkciu vzoru pre ostatné vývojiská. Preto musí byť každý národ a kultúra hodnotená na základe osobitných kritérií. Podstata eurázijstva teda spočíva v syntéze, chápanej v kontinuálnej jednote sociálno-historického vývoja a prostredia, v ktorom tento vývoj prebiehal. V procese kreovania ruského impéria teda Rusi využívali geografické predpoklady Eurázie, vhodné pre vytvorenie rozsiahlej ríše, ale zároveň prispôsobili jej geografické, ekonomické a etnické podmienky pre dosiahnutie tohto cieľa⁵⁴.

Práve v tejto koncepcii sa odráža geopolitické zameranie eurázijcov, ktoré je bližšie nemeckej organickej škole geopolitiky. Savickij vo svojej práci *Dva mira* z roku 1923 píše, že z hľadiska filozofie dejín sú kultúry živými organickými bytosťami, ktoré sa rodia, vyrastajú, dospievajú, starnú a umierajú. Taktiež mystika, ktorá je obsiahnutá v eurázijskom myslení ho približuje ku geopolitickým koncepciám R. Kjellena, K. Haushofera a C. Schmitta. Teórie organického štátu sú podobne ako eurázijské koncepcie spojené s využívaním neologizmov, ktoré dokresľujú ich originalnosť.

Ako sme už spomenuli, významné miesto v tézach eurázijcov zohral vzťah k Ázii, bližšie k regiónu, nazývaným *Turan*⁵⁵, ktorý vplýval na vývoj východnej Európy. Podľa eurázijcov sa Rusko vytvorilo ako svojbytná civilizácia pri spojení slovanského princípu s princípom turanským, ktorý je zviazaný s ázijskými (mongolskými) tradíciami.

Eurázijci vyzdvihovali dominantný význam mongolsko-tatárskeho obdobia ruskej histórie. Práve toto obdobie bolo určujúce pre vytvorenie svetového impéria, pretože umožnilo spojenie rozdrobených východoslovanských kniežatstiev do jedného celku, ktorý postupne zaujal celý eurázijský priestor. Oblasti Kyjevskej Rusi, ktoré sa dostali pod európsky vplyv v 13. storočí, naopak stratili svoju samostatnosť. Boli to práve Mongoli, ktorí uchovali duchovnú svojbytnosť Rusi, vytvorenú v Moskovskom veľkokniežatstve, ktorá prevzala dedičstvo svetovej ríše Džingischána ako štátneho zjednotenia Eurázie. Tak sa

⁵³ V našej štúdii používame pre kategóriu *mestorazvitije* poslovenčený pojem *vývojisko*, vychádzajúc z českej verzie knihy P. N. Savického „Šestina sveta“, kde sa s vedomím jej autora využíva termín *vývojiště*. Termín *mestorazvitije* sa dá do slovenčiny preložiť len komplikovane, keďže je ťažko presne interpretovaný jedným slovom.

⁵⁴ Muchajev, R. T.: cit. dielo.

⁵⁵ *Turan* je pomenovanie pre rozsiahle oblasti strednej Ázie, obývané turkickými národmi (Kazachstan, Kirgizsko, Turkménsko a Uzbekistan).

eurázijci stali prvým ruským myšlienkovým prúdom, ktorí chápali „turanský faktor“ v kladnom význame⁵⁶.

Historická koncepcia eurázijstva bola skoncipovaná najmä na základe myšlienky historických cyklov G. V. Vernadského. V knihe *Načertanije russoj istorii* z roku 1927⁵⁷ písal o „rytmoch dejín“ Eurázie, teda o striedaní období teritoriálnej a mocenskej integrácie a dezintegrácie počnúc od skýtskeho obdobia. Na základe vzťahu medzi lesom a stepou (prenesene medzi Rusmi a nájazdníkmi z Ázie, najmä Mongolmi) vymedzil päť fáz ruských dejín:

1. Od najstarších čias do smrti kniežaťa Svjatoslava v roku 972, kedy išlo o pokus o spojenie lesa a stepi.
2. Od roku 972 po vpád Batu chána v roku 1237, kedy došlo k boju lesa so stepou.
3. Od roku 1238 do roku 1452, kedy dominovala v Rusku mongolská moc (Zlatá horda), teda step zvíťazila nad lesom.
4. Od roku 1452 do roku 1696, teda od rastu významu Moskvy ako následku rozpadu Zlatej hordy po dobytie Azova Petrom Veľkým, kedy zvíťazil les na stepou.
5. Od roku 1696 do roku 1917, kedy dominovalo rozširovanie ruského štátu takmer po prirodzené hranice Eurázie, kedy došlo k spojeniu lesa so stepou v „hospodársko-kolonizačnom vzťahu“⁵⁸.

Eurázijci všeobecne interpretovali ruskú históriu dialekticky. Už v Kyjevskej Rusi nachádzali korene mesianistickej úlohy Ruska. Duchovné dedičstvo tohto štátneho útvaru vytvorilo a ovplyvnilo nostalgiu za „starými časmi“ a zároveň malo mobilizujúci význam pre budúce zrodenie ruského štátu ako eurázijскеj mocnosti. Bez príchodu mongolsko-tatárskych dobyvateľov by však zjednocujúca úloha Ruska v Eurázii nebola naplnená. Tieto výboje Rus nezničili, ale vytvorili štátno-mocenskú kontrolu nad rozsiahlymi oblasťami Eurázie. Vznik Moskovského cárstva vytvoril vyššiu úroveň ruskej štátnosti. Podľa eurázijcov tento štát ako zárodok budúceho impéria prevzal dedičstvo Carihradu a Moskva sa stala „tretím Rímom“. Zároveň sa silnejúci ruský štát postupne zbavoval mongolského vplyvu, čo vyústilo do získania politickej samostatnosti v druhej polovici 15. storočia.

⁵⁶ Osnovy jevrazijstva..., cit. dielo.

⁵⁷ Knihu podrobnejšie analyzuje R. S. Vychodec: *Geopolitičeskaja nauka v Rossii: istorija i sovremennost'*. <http://www.ibci.ru/AGP/conferencia/statya30.htm> [prístupné na webe 22. 9. 2007].

⁵⁸ Vernadskij, G. V.: *Načertanije russoj istorii*. Berlin 1927. Cit. Voráček, E.: cit. dielo.

Vnútorý rozkol a chaos v Rusku v 16. storočí zabrzdil rast ruskej moci. Škodlivý bol najmä obrat Ruska k Európe, ktorý vyústil do vzniku priepasti medzi prozápadnou aristokraciou a ľudovými masami, ktoré si uchovali staré národné a konfesijné tradície. Obdobie reforiem Petra Veľkého chápali eurázijci negatívne, pretože postupne posilňovali európsky vplyv a nepriamo zapríčinili úpadok Ruska. Cársky systém dynastie Romanovcov bol zvrhnutý revolúciou v roku 1917 a do popredia vystúpil ľudový živel, založený na tradíciách. Preto aj bolševizmus chápali eurázijci ako vyjadrenie skutočne eurázijského Ruska. U bolševikov sa pod fasádou marxizmu podľa eurázijcov nachádza hlboká národná a imperiálna idea⁵⁹. V budúcnosti preto stačí nahradiť marxistickú ideológiu eurázijskou, pretože bolševikom sa podarilo uchovať podstatnú časť impéria. Toto impérium budú potom eurázijci budovať v zmysle pravoslávnia a izolácie od Európy a jej škodlivých myšlienok.

Podľa Vernadského dosiahnutie jednoty moci a životného prostredia predstavuje logické završenie dejín tohto teritória. História Eurázie potvrdila potrebu vytvorenia jednotného štátu v tomto priestore, ktorý bude disponovať silnou centralizovanou mocou, schopnou kontrolovať jeho rozsiahle teritórium. Tieto myšlienky priviedli Vernadského ku koncepcii „mestorazvitija“, ktoré charakterizoval ako „vymedzené geografické prostredie, ktoré dáva pečať svojich zvláštností ľudským spoločenstvám, rozvíjajúcim sa v tomto prostredí“⁶⁰. V tomto termíne teda spájal sociálne a geografické prostredie, ktoré vzájomným pôsobením splývajú do jedného celku.

Eurázijci sa zaoberali aj problematikou politického usporiadania. Koncepcia ideokratického a demotického eurázijského štátu vznikla v polovici 20. rokov minulého storočia. Eurázia si podľa eurázijcov na základe svojich geografických špecifik vyžaduje zvláštny model politického riadenia, utvoreného na základe „eurázijského výberu“. Ten sa realizuje na základe špecifickej etiky, založenej na kolektívnej zodpovednosti, nezištnosti, vzájomnej pomoci, asketizmu, vôle, vytrvalosti a bezvýhradného podriadenia vedeniu⁶¹. Podľa eurázijcov si prírodný charakter, ale aj teritoriálny rozsah Ruska-Eurázie vyžaduje práve takéto kvality, ktorými musí disponovať ľud. Vládnuca skupina v Eurázii bola už od čias Džingischána charakterizovaná kolektivismom, asketizmom, vojenskými cnosťami a rešpektovaním mocenskej

⁵⁹ *Osnovy jevrazijstva...*, cit. dielo.

⁶⁰ Vernadskij, G. V., cit. dielo, cit. Voráček, E., cit. dielo.

⁶¹ *Osnovy jevrazijstva...*, cit. dielo.

hierarchie. Preto logika eurázijského výberu bude aj naďalej dominovať v politickom systéme spravovania Eurázie.

Podľa eurázijcov má byť naplnenie konkrétnej vyššej duchovnej idey cieľom, ktorému má slúžiť štát, spoločnosť, národ a každý jednotlivec. Tak by malo na rozdiel od Európy fungovať Rusko-Eurázia. Hlavným cieľom teda nemôže byť zvyšovanie materiálnych podmienok. Silná štátnosť, rozvinuté hospodárstvo a mocná armáda by mali byť iba prostriedkom pre dosiahnutie vyššieho, duchovného cieľa. Ako píše N. S. Trubeckoj, národom a krajinám vládnu idey, nie ľudia a inštitúcie⁶². Preto podľa neho je v prípade Ruska-Eurázie potrebné demokratické zriadenie nahradiť ideokratickým.

Pod *ideokraciou* rozumie politický systém, v ktorom sa vládnuca vrstva vyberá podľa oddanosti jednej vládnucej idey⁶³. Tak sa vytvorí osobitná trieda „duchovných vodcov“. Ideokracia je eurázijcami prezentovaná ako nedemokratická a neliberálna vláda, ktorá je založená na nematerialistických, teda idealistických hodnotách. Tento typ vlády môže nadobudnúť rôzne formy, ako napr. teokracia, národná monarchia, nacionálna diktatúra, resp. stranický štát⁶⁴. Vládnucou ideou Ruska-Eurázie v budúcnosti by mal byť eurázijská idea, ktorej musia byť poriadene všetky aspekty politiky, ekonomiky i kultúry.

Demokracia vznikla v špecifických podmienkach Európy a odráža osobitosti európskeho vývojiska. Je v podstate anarchiou, maskujúcou meniace osobné rozmery. Mimoreurópske vývojiská však vytvárajú iné formy politického riadenia v kontexte spoluúčasti ľudí. V prípade Ruska-Eurázie je preberanie európskeho modelu demokracie nevhodné a priamo škodlivé. Preto je potrebné v Rusku vytvoriť odlišný a špecifický politický systém – *demociu*. Tá mala byť založená na systéme jedinej (eurázijskej) strany a na vytvorení systému rád, zastupiteľstiev, ktoré budú fungovať na úrovni hierarchie teritoriálnych celkov a menej početných národov. Democia je teda založená najmä na obecnej samospráve roľníckeho sveta, typického pre Rusko. Podľa

⁶² Trubeckoj, N. S.: Ob idee-pravitel'nice ideokratičeskogo gosudarstva. In: *Jevrazijskaja chronika*, 1925, 11, cit. Voráček, E., cit. dielo.

⁶³ Na „ideokratické“ experimenty v Taliansku a v Nemecku mali eurázijci rôzne názory. Prevažne ich nepovažovali za pravé ideokracie. Fašizmus však hodnotili síce kriticky, ale nachádzali v ňom aj prijateľné črty. Napr. N. S. Trubeckoj v kolektívnom diele *Jevrazijskaja chronika* z roku 1926 hodnotil fašizmus pozitívne ako pokus vytvoriť protiváhu parlamentno-demokratickému systému. Podľa názoru F. Stepunova eurázijcov s talianskymi fašistami zblížoval nacionalistický a antidemokratický duch, odmietanie nedávnej minulosti svojich krajín v prospech ich dávnej histórie. Obom idológiám je spoločná aj imperiálne ambície (pozri Ljuks, L., cit. dielo).

⁶⁴ Muchajev, R. T.: cit. dielo.

Trubeckého mala byť takáto vláda podporovaná ľuďom a mala jednať v jeho záujme⁶⁵.

Eurázijstvo predstavovalo teda skutočne špecifický prúd nielen v ruskom emigrantskom prostredí, ale zároveň aj vo svetovom myslení vo vzťahu k Rusku. Z uvedených atribútov je pomerne náročné v stručnosti vysvetliť jeho podstatu. Pokúsil sa o to E. Voráček, podľa ktorého možno hlavné znaky teoretických pozícií eurázijstva zhrnúť do štyroch bodov: (1) pozitívne hodnotenie ruskej revolúcie v roku 1917, (2) odmietnutie európskej kultúry a európskeho kresťanstva, (3) z geopolitickej stránky dôraz na geografickú, historickú a kultúrnu jednotu Eurázie a (4) ako jej dôsledok ruský izolacionalizmus⁶⁶.

⁶⁵ Sériot, P., cit. dielo.

⁶⁶ Voráček, E., cit. dielo.

6. Hodnotenie eurázijstva

Na diela eurázijcov reagovali bezprostredne po ich vydaní mnohí ruskí ruskí bádatelia a verejní činitelia, akými boli o. i. N. A. Berďajev, P. B. Struve, P. N. Miljukov a I. A. Iljin. Zároveň sa stali predmetom úvah aj neruských odborníkov v oblasti histórie, geografie, etnografie a iných vied. V súvislosti s renesanciou eurázijských myšlienok je tomu tak dodnes. Možno konštatovať, že eurázijstvo je v ruskej, ale aj v európskej literatúre hodnotené značne rozporuplne. V tomto kontexte sú charakteristické krajnosti – od nekritického vyzdvihovania jeho myšlienok až po úplné zatracovanie. Hodnotenia eurázijstva vychádzajú z nespochybniteľného faktu, že sa stalo jediným aktívnym porevolučným ideovým smerom, ktorý vznikol v prostredí ruskej medzivojnovovej emigrácie.

Zástancovia eurázijského myslenia vyzdvihujú to, že jeho hodnoty spočívali v ideách, ktoré boli originálne a zároveň blízke tradíciám ruskej histórie a štátnosti⁶⁷. Niektorí bádatelia pokladajú eurázijstvo za najvýznamnejší prúd ruského politického myslenia v 20. storočí. Vyplýva to zo skutočnosti, že za jeho tézami stoja rozsiahle poznatky z geografie, politológie, histórie, filozofie, teológie, etnografie a iných vied. Eurázijstvo zároveň uvádza do diskusie viacero otázok morálneho, intelektuálneho a psychologického charakteru a tiež vyzýva k analýze ruských dejín. Oceňované bolo za úsilie o rozpracovanie „tretej cesty“ pre rozvoj Ruska, ktoré bolo opreté o kritiku západnej civilizácie.

Ruský filozof N. A. Berďajev⁶⁸ naopak poukazuje na to, že eurázijci sú vo svojich ideách málo originálni (s výnimkou „turánskej koncepcie“). Podľa neho sú iba reprodukciou myslenia starých slavjanofilov (najmä Danilevského) a niektorých ruských mysliteľov zo začiatku 20. storočia. Eurázijstvo považuje za prioritne emocionálny smer, pretože je v podstate reakciou na boľševickú katastrofu v podobe ideového presadenia sa národných a religióznych pocitov. Vyzdvihuje však, že eurázijci pochopili, že Európa už stráca svoj kultúrny monopol a že národy Ázie znova vstúpia do hlavného toku histórie.

N. Berďajev spomína aj chybné idey v eurázijskom myslení. Predovšetkým podľa neho nebolo v súlade s trendom otvárania sa dovtedy uzavretých národných útvarov a nepočíta so vzájomným prenikaním kultúrnych typov Východu a Západu. Eurázijský model pokladá za statický a uzavretý a to najmä voči Európe, pričom vo vzťahu

⁶⁷ *Osnovy jevrazijstva...*, cit. dielo.

⁶⁸ Berďajev, N.: *Jevrazijskij vestnik*. Berlin 1925.

k nej sa ukazuje ako nepriateľský. Berďajev poukazuje na to, že podporovaním izolácie Európy a Ázie sú eurázijci fakticky „antieurázijcami“⁶⁹. Podľa neho Rusko stojí pred úlohou otvoriť sa svetu, poskytnúť svoje duchovné bohatstvo ako vklad do svetového duchovného priestoru, podobne ako sa rozvíjala ruská idea v 19. storočí.

Berďajev tvrdí, že nepriateľský vzťah eurázijcov k západnému kresťanstvu je hriechom. Súhlasí síce s ich tézou, že západoeurópska kultúra nie je univerzálna, ale konštatuje, že základy ruskej kultúry a kultúry európskych národov sú v kultúre starého Grécka. Píše, že „patríme nielen k Východu, ale k Západu cez dedičstvo helénstva“⁷⁰. Podobne vo vzťahu eurázijcov k Ázii je podľa neho paradoxné, že turanské dedičstvo je prezentované ako významnejšie (a pre eurázijskú ideu vhodnejšie) ako dedičstvo helénske. Berďajev píše, že „budúcnosť ruského národa závisí od toho, či sa v ňom podarí zvíťaziť nekresťanskému Východu, tatárskemu živlu“⁷¹. Svoju kritiku eurázijstva uzatvára tým, že sa v ňom stráca jedinečnosť ruského duchovného typu ruskej idey.

Ďalší z ruských emigrantov, F. A. Stepun, ktorý sa nepokladal za eurázijca, napísal v roku 1924 na adresu eurázijcov, že nie je možné predstavovať si Európu a Áziu v podobe dvoch bytov, v ktorých striedavo žije Rusko. Europeizmus a ázijské zásady sú dve časti, z ktorých sa skladá podstata Ruska. Ani jednu z nich nemožno z ruského hľadiska ignorovať a ani od jednej z nich nemá Rusko silu ujsť. Z Európy prevzaté republikánske a socialistické idey však priviedli Rusko k hlbokému poníženiu. Pri prekonávaní takejto skúsenosti nemožno v podstate odporovať ideám eurázijstva⁷². Takéto myšlienky boli reakciou na porážku antibolševických síl po skončení občianskej vojny, ktorá bola podľa niektorých emigrantov zapríčinená ich nedostatočnou podporou zo strany západných mocností.

Niektorí autori kritizujú eurázijcov poukazovaním na to, že reagovali na módnu vlnu geopolitiky, pričom si ovojili aj jej metodológiu, pozostávajúcu z vysvetľovania bez dôkazov, slepo sledujúc vlastnú inšpiráciu⁷³. Geopolitika eurázijcov sa tak nevyhla ani okultnému prístupu pri zdôvodňovaní svojej koncepcie, ako aj

⁶⁹ Berďajev, N., cit. dielo.

⁷⁰ Berďajev, N., cit. dielo.

⁷¹ Berďajev, N., cit. dielo.

⁷² Ljuks, L., cit. dielo.

⁷³ Kuzmin, A. G., cit. dielo. Autor spomína ruského slávistu A. M. Seliščeva, ktorý poukázal na to, že dialektické členenie staroruského jazyka N. S. Trubeckého (jedného z popredných eurázijcov) nezodpovedá reálnym poznatkom lingvistiky.

využívania metód geografického determinizmu, najmä v kontexte absolutizácie vplyvu prírodnej krajiny na vývoj ľudských spoločností. Kritici eurázijstva ho stotožňujú s „geopolitickou mystikou“, „geografickým fatalizmom“, resp. s „eurobolševizmom“, „pravoslávizmom“ a „džingischánstvom“⁷⁴. Jednou z nosných téz kritiky eurázijstva je jeho vyzdvihovanie pozitívneho vplyvu mongolského vpádu, hoci historické pramene hovoria o jeho výrazne negatívnych následkoch.

Tradičné eurázijstvo je predmetom úvah aj v súčasnosti. I. A. Vasilenko, inšpirovaný analýzou eurázijských myšlienok, konštatoval, že v procese utvárania ruského impéria Rusi využívali geografické predpoklady Eurázie ako vývojiska a zároveň vybudovali vlastnú Euráziu ako osobitný celok prostredníctvom prispôsobenia jej geografických, ekonomických a etnických podmienok pre svoje ciele. História ruského štátu preto možno v značnej miere interpretovať ako históriu adaptácie ruského národa na svoje vývojisko (teda na Euráziu) a tiež ako prispôsobenie eurázijského priestoru pre potreby ruského národa⁷⁵.

Objektívne môžeme konštatovať, že eurázijstvo je zaujímavým pokusom rozdeliť historicky spojené západné a kontinentálne orientácie Ruska prostredníctvom preferovania druhej a vylúčenia prvej⁷⁶. Jeho neúspech súvisel o. i. aj s oduševneným odporom k Európe, hoci v nej počas emigrácie žili a slobodne pôsobili⁷⁷. Eurázijstvo v podstate nadväzuje na myšlienky protikladu oceánu a kontinentu, pričom sebaobrana kontinentu môže vyústiť do snahy o dobytie prímorských oblastí. Tieto idey sú blízke anglosaským geopolitickým teóriám, najmä Mackinderovej teórii Heartlandu.

Nazdávame sa, že eurázijstvo možno považovať za originálny prístup ku geopolitickému riešeniu ruskej otázky. Výrazne prispelo k vysvetleniu ruskej histórie a k pochopeniu špecifik ruského štátneho a národného problému. Zároveň zohralo nenahraditeľnú úlohu pri vzniku a rozvoji modernej ruskej geopolitickej školy. V kontexte faktorov, vplývajúcich na vývoj ruského štátu a podmienok jeho fungovania je

⁷⁴ Senderov, V. A., cit. dielo.

⁷⁵ Vasilenko, I. A.: *Vlast' prostranstva i ideja messianizma*. Vlast', 2001, 2, 46-47.

⁷⁶ Tichonravov, Ju. N.: *Načala geopolitiki. Chrestomatija*.

<http://www.rusnet.ru/biblio/archive/geopolitika> [prístupné na webe 15.10. 2007].

⁷⁷ Dvojnásobná katastrofa – svetová vojna i revolúcia, ktorými prešiel ruský národ podľa eurázijcov postavila Rusov na vyšší stupeň historického vedomia, čím sa líšia od európskych národov. Toto spôsobilo, že protivníci bolševizmu v emigrácii nadobudli pocit prevahy vo vzťahu ku krajinám, ktoré ich prijali (pozri Ljuks, L., cit. dielo).

pochopiteľné, že eurázijstvo je antitézou názorov anglosaských geopolitikov (hlavne J. H. Mackindera, A. T. Mahana, N. J. Spykmana), ktorí vyzdvihovali význam a špecifiká prímorských štátov. Ak už spomíname geopolitické školy, potom je potrebné ešte raz skonštatovať, že eurázijstvo je vo svojej ideovej podstate blízke nemeckému geopolitickému mysleniu, resp. škole organického štátu. Podľa A. G. Dugina u Nemcov je v tomto smere „absolvovaná len polovica cesty... u Rusov (hlavne u Savického) máme do činenia s ukončenou a neprotirečivou plnohodnotnou mapou sveta“⁷⁸.

⁷⁸ Dugin, A., cit. dielo.

7. Petr Nikolajevič Savickij ako tvorca geopolitiky eurázijstva

Medzi najvýznamnejších predstaviteľov eurázijstva patril Petr Nikolajevič Savickij. V literatúre je charakterizovaný ako „významný vedec, dejateľ ruskej porevolučnej emigrácie, ideológ a jeden z vodcov eurázijského hnutia“⁷⁹. Ako geograf vo svojich prácach preferoval priestorové aspekty, ale podarilo sa mu úspešne analyzovať aj ďalšie významné faktory, ovplyvňujúce vývoj Ruska. Preto v rámci eurázijstva rozpracoval nielen geopolitickú a geografickú koncepciu, ale aj jeho historické, ekonomické a filozofické aspekty. Bol jedným z určujúcich organizátorov eurázijského hnutia, centrálnou osobnosťou jeho pražského strediska a iniciátorom vydávania eurázijsky zameraných publikácií. Bol jedným z mála mysliteľov, ktorý bol eurázijstvu verný do konca života.

Pochádzal zo starého šľachtického rodu. Narodil sa na statku Saviščevo neďaleko Černigova na Ukrajine 3. februára 1895⁸⁰ v rodine verejne aktívneho šľachtica. Vysokoškolské vzdelanie získal na Ekonomickom oddelení Petrohradského polytechnického inštitútu Petra Veľkého v roku 1917 ako kandidát ekonomických vied. Jeho učiteľom bol ekonóm, filozof a politik P. B. Struve, ktorý bol významnou osobnosťou ruskej politiky. Savickij vyštudoval politickú ekonómiu a hospodársku geografiu.

Petr Nikolajevič Savickij

Po absolvovaní vysokej školy pôsobil v rokoch 1916 až 1917 ako tajomník ruskej obchodnej misie v hlavnom meste Nórska Christianii (dnes Oslo). Do Ruska sa vrátil po revolúcii a pripojil sa k protibolševickým silám ako príslušník Dobrovoľníckej armády generála A. I. Denikina.

⁷⁹ Pozri Stepanov, D.P.: *Savickij i jeho naučnoje nasledije*. http://www.e-journal.rulp_euro.st4-23.html [prístupné na webe 12. 10. 2007].

⁸⁰ Jeho pôvod mu síce umožňoval poznať a oceniť ukrajinskú kultúru a jazyk, napriek tomu bol však zástancom jednotného ruského štátu, do ktorého mala prirodzene patriť aj Ukrajina. Preto aj eurázijci vystupovali proti separatistickým hnutiam na Ukrajine. V obmedzenom rozsahu rozsahu síce pripúšťali existenciu ukrajinskej kultúry a jazyka, ale ich nadriadenými mali byť univerzálna ruská „eurázijská kultúra.“

Bol pracovníkom aparátu zahraničných vecí ako náčelník ekonomického oddelenia v krymskej vláde generála P. N. Wrangela. Tu pôsobil aj jeho učiteľ P. B. Struve, s ktorým sa však po určitom čase ideologicky rozišiel.

Po víťazstve bolševikov v občianskej vojne v roku 1920 emigroval cez Istanbul a polostrov Gallipoli do Sofie. V tomto období sa dostal do kontaktu s knihou N. S. Trubeckého *Jevropa i čelovečestvo*, ktorá významne ovplyvnila jeho myslenie. V roku 1921 na ňu napísal rozsiahlu recenziu, ktorá vyla v časopise *Russkaja mysl'* a v ktorej použil prvý raz termín „Eurázia“ v zmysle jeho chápania ako svojbytného kultúrneho a geografického celku. Naznačuje v nej aj požiadavku kultúrnej emancipácie Ruska, resp. Eurázie⁸¹. V Sofii krátko prednášal ako súkromný docent hospodárskej geografie na tamojšej univerzite.

Od decembra 1921 sa usadil v Prahe. V hlavnom meste Československa žil okrem obdobia svojho uväznenia až do svojej smrti. Do roku 1945 sa zaoberal vedeckou a pedagogickou činnosťou. Od roku 1922 pôsobil na viacerých školách v Prahe (Ruská právnická fakulta, Ruský inštitút poľnohospodárskeho družstevníctva, Ruská ľudová univerzita, Nemecká univerzita a počas druhej svetovej vojny pracoval ako riaditeľ Ruského gymnázia v Prahe), ale istý čas prednášal aj na Ruskom vedeckom inštitúte v Berlíne.

Ťažisko jeho výskumu spočívalo v rozvíjaní eurázijského myslenia. Publikoval však aj v oblasti histórie výtvarného umenia, sociológie a geografie. Jeho príspevky vychádzali vo viacerých eurázijských periodikách, ale aj v časopisoch iného zamerania, kde o. i. propagoval eurázijstvo. Jeho rozsiahla pedagogická a publikačná činnosť odráža jeho usilovnosť a vytrvalosť.

Počas druhej svetovej vojny podporoval boj Sovietskeho zväzu proti nemeckej agresii. Tento prístup bol v rozpore s niektorými emigrantskými kruhmi, ktoré verili v oslobodenie Ruska od bolševikov prostredníctvom víťazstva nacistického Nemecka. Keďže počas svojho pôsobenia na Nemeckej univerzite v Prahe prednášal neskoršiemu nacistickému gauleiterovi v Čechách, nedošlo k jeho uväzneniu počas nemeckej okupácie⁸².

Po oslobodení v roku 1945 bol zatknutý sovietskou kontrarozvedkou (Smerš), deportovaný do Sovietskeho zväzu, odsúdený na 10 rokov väzemia a izolovaný v gulagoch (o. i. v Mordvínsku a na Kolyme). V roku 1956 bol prepustený a vrátil sa do Prahy. Tu pôsobil ako spolupracovník viacerých vedeckých inštitúcií,

⁸¹ Voráček, E., cit. dielo.

⁸² Stepanov, D. P., cit. dielo

vrátane Československej akadémie vied. V roku 1961 bol však v Československu znova uväznený kvôli vydaniu svojich básní, ktoré publikoval pod pseudonymom P. Vostokov, a to napriek tomu, že ich obsah nebol antisovietsky. Po roku bol po intervencii filozofa B. Russela bez konania procesu prepustený. Zomrel 13. apríla 1968 v Prahe.

P. N. Savickij je hodnotený rozporne, tak ako je to časté v súvislosti s geopolitickými mysliteľmi. Na jednej strane je vyzdvihovaná jeho univerzálnosť vo vedeckom myslení. Hoci bol vzdelaním ekonóm a geograf, zaoberal sa aj históriou, sociológiou, filozofiou, ekonómiou a jazykovedou. Popri tom bol aj literátom a básnikom. Niektorí autori ho považujú za zakladateľa ruskej geopolitiky. Toto tvrdenie však možno spochybnit' konštatovaním, že geopolitické myšlienky sa objavovali aj v iných dielach jeho ruských predchodcov. R. S. Vychodec ho považuje za „prvého ruského geopolitika v plnom zmysle slova“⁸³. Tieto konštatovania vychádzajú pravdepodobne z toho, že Savickij využíval nielen termín „geopolitika“ a jeho odvodeniny, ale aj geopolitické pojmy a kategórie. Jeho zásluhou hrali geopolitické faktory eurázijstve centrálnu úlohu. Zároveň je pokladaný za integrujúcu osobnosť ruského eurázijského myslenia.

Jeho vedecké dielo je mnohostranné a rozsiahle. Publikoval viacero kníh a množstvo článkov, zameraných najmä na problematiku geografie Ruska, na jeho históriu a hospodárstvo. Podieľal sa na vydávaní množstva publikácií, venovaných eurázijskej problematike⁸⁴. Všetky jeho diela vychádzali z premisy, že Rusko je osobitná syntéza svetovej kultúry a svetovej histórie, sformovaná vo vymedzenom časovo-priestorovom kontinuu⁸⁵. Preto má Rusko z globálneho hľadiska osobitné geopolitické úlohy a ciele. Savickij predpovedal napr. expanziu kultúry Ruska-Eurázie na západ, po ktorej bude európska kultúra vytlačená do Severnej Ameriky a ňou priestorovo dimenzovaná.

⁸³ Vychodec, R. S.: cit. dielo.

⁸⁴ pozri Stepanov, D. P., cit. dielo, ďalej webovú stránku <http://www.phil.muni.cz/fil/scf/komplet/savick.html>

⁸⁵ Baris, V. V., cit. dielo.

8. Dielo P. N. Savického

Podľa E. Voráčka uvádza Savickij ako svoju odbornú prvotinu článok *K voprosu o razvitii vosproizvodstvennych sil*. Jeho prvou prácou však bol text s názvom *O kamennom zodčestve Ukrainy* z roku 1913⁸⁶. V súvislosti s rozvojom eurázijského myslenia možno hovoriť o troch hlavných koncepciách, ktoré rozvíjal P. N. Savickij vo svojich dielach. Ide o geografickú, ekonomickú a historickú koncepciu.

Vyzdvihnúť je potrebné hlavne jeho geografickú koncepciu eurázijstva. Spočíva v interpretácii množstva faktov, zhromaždených a vyargumentovaných v súlade s odôvodnením eurázijského pohľadu na vzťahy Ruska k Európe a Ázii. Najmä na základe fyzickogeografických atribútov Savickij vyzdvihuje Rusko ako jednotný úplne autonómny svet, ktorý sa na odlišuje od Európy ako aj od Ázie. Nazýva ho Rusko-Eurázia a situuje ho do centrálnej časti najväčšej pevniny na Zemi. Eurázia však predstavuje nielen časť pevniny Starého sveta, ale najmä ideu, ktorá sa odráža v ruskej kultúre, historickú paradigmu, osobitnú civilizáciu, syntézu svetovej kultúry a svetovej histórie, rozvinutú v priestore a čase⁸⁷.

V rámci svojej geografickej koncepcie presadzuje ideu vývojiska (*mestorazvitija*), ktorú spomíname vyššie. Prevezal ju aj G. V. Vernadskij a dokonca aj oponent eurázijstva P. N. Miľukov. Rusko-Eurázia je podľa neho osobitný typ vývojiska, integrálna forma existencie množstva menších vývojísk. Práve jeho funkcia vývojiska je zjednocujúcim princípom eurázijskej etnickej, jazykovej, rasovej, religióznej, kultúrnej a ideologickej mozaiky.

Okrem toho Savickij používa namiesto pojmu „geografický kontinent“ termín *geografický svet* (*geografičeskij mir*), ktorý je viacrozmernejší, pretože berie do úvahy aj historické a kultúrne aspekty príslušnej priestorovej jednotky.

V súvislosti s Ruskom-Euráziou Savickij hovorí o *kontinente-oceáne* (*kontinent-ocean*), ktorý je geopoliticky, historicky i kultúrne jednotný. Toto zjednotenie bolo podľa neho zavŕšené pripojením Turkestanu k Rusku a vybudovaním Transsibírskej železnice. Rusko-Eurázia ako kontinent-oceán v podstate nesiahá k pobrežiu svetového oceána (v zmysle jeho otvorenosti pre námornú plavbu), preto je jeho účasť na oceánskej obchodnej výmene na rozdiel od Európy výrazne obmedzená. Zároveň jeho obrovská rozloha a prírodné bohatstvo môžu

⁸⁶ Voráček, E., cit. dielo.

⁸⁷ Dugin, A.: cit. dielo.

zabezpečiť jeho ekonomickú, historickú i kultúrnu sebestačnosť – autarkiu. Predpokladom pre vytvorenie autarkie je podľa Savického je aj symetria prírodno-vegetačných pásiem.

Transformácie v dejinách, ktoré zasahovali celý život spoločnosti vysvetľoval na báze pojmu *mutácia*. Savickij píše, že ku koncu 19. storočia bol dokončený proces sformovania Ruska-Eurázie ako „geopolitickej jednoty“. Po revolúcii Rusko vstúpilo do obdobia mutácie, ktoré je charakteristické podstatnou premenou znakov a vlastností. „Všetky dejinné hodnoty a všetky prijaté nazerania sa podrobujú preskúšaniam a novému zhodnoteniu“⁸⁸.

V súvislosti s politickým usporiadaním podporoval koncepciu už spomenutú ideokracie, keď tvrdil, že eurázijský štát sa musí formovať na základe duchovného impulzu zhora dole. Ideokracia môže mať rôzne formy – národná monarchia, diktatúra, resp. štát jednej strany. Štát, ktorý sa definuje geografickými kategóriami Savického, hlavne prostredníctvom vývojiska (v rozsahu Eurázie) ako imperiálneho chápania priestoru, sa však „nemôže obmedzovať žiadnymi hranicami, a teda nemôže byť už štátom, ale musí byť niečím, čo je značne viac“⁸⁹.

Geografickú koncepciu prezentoval najmä v dielach *Rossija – osobyj geografičeskij mir (Rusko – osobitný geografický svet, Paríž – Berlín – Praha 1926)*, *Geografičeskije osobennosti Rossii (Geografické zvláštnosti Ruska, Praha 1927)*, *Geopolitičeskije zametki po ruskoj istorii (Geopolitické poznámky o ruskej histórii (Praha 1927)*, *Šestina sveta. Rusko jako zeměpisný a historický celek* (vyšlo v českom jazyku v Prahe v roku 1933) a vo viacerých príspevkoch, publikovaných v periodikách a zborníkoch, zameraných na problematiku Eurázie.

Ekonomická koncepcia P. N. Savického spočíva najmä v zdôvodnení etablovania štátno-súkromného systému ekonomiky a nevyhnutnosti ekonomickej autarkie Ruska. V tejto súvislosti poukázal na cyklickosť hospodárskeho vývoja Ruska, pričom nadviazal a rozšíril teóriu N. D. Kondratieva. V tejto súvislosti aplikuje aj geopolitický pohľad, keď píše o dvoch odlišných typoch ekonomiky – oceánskom (s rozvinutým obchodom prostredníctvom loďstva) a kontinentálnom (so zameraním na susediace štáty po pevnine, sem patrí aj Rusko-Eurázia). Oceánsky typ je flexibilnejší a výhodnejší a je na ňom založená svetová ekonomika. Práve preto by malo Rusko smerovať k autarkii, pričom dosiahnuť tento cieľ mu výrazne napomáhajú obrovská rozloha a kolosálne prírodné zdroje.

⁸⁸ Savickij, P. N. : *Šestina světa. Rusko jako historický a zeměpisný celek*. Praha 1933.

⁸⁹ Paradowski, R., cit. dielo.

Svoje ekonomické myslenie prezentoval v o. i. dielach *Kontinent – okean. Rossija i mirovoj rynek* (*Kontinent – oceán. Rusko a svetový trh*, Sofia 1921), *Proizvoditel'nyje sily Rossii* (*Výrobné sily Ruska*, v publikácii *Jevrazijskij sovremennik*, Berlín 1923) a *Mestorozvitije russkoj promyšlennosti* (*Mestorozvitije ruského priemyslu*, Berlín 1932).

Savického historická koncepcia je založená na predpoklade, že ruská štátnosť nie je založená iba na dedičstve Kyjevskej Rusi. Z geografického hľadiska bol tento štát sformovaný v poludníkovej konfigurácii, teda v smere toku riek, čo nevyhovuje prirodzenosti Ruska-Eurázie, ktorého jednotná štátnosť musí byť založená na rovnobežkovom smere. Preto bola Kyjevská Rus podrobená Mongolmi, ktorí mocensky pôsobili v rovnobežkovom smere východ – západ. Základom ruskej histórie je preto step. Tento geopolitický atribút prevzal ruský štát po oslobodení od mongolského útlaku. Savickij píše, že bez *tatarščiny* by nebolo Ruska.

Historické úvahy P. N. Savickij rozvíjal o. i. v dielach *Jevrazijskaja koncepcija russkoj istorii* (*Eurázijská koncepcia ruskej histórie*, nepublikovaný rukopis) a „*Pod'jem*“ i „*depresija*“ v *russkoj istorii* („*Rozmach*“ a „*depresia*“ v *ruskej histórii*, Praha 1925).

V dielach P. N. Savického nachádzame však aj iné aspekty, v ktorých rozvíjal svoj postoj k svetu. Filozofické úvahy P. N. Savického nadväzovali na tradície ruského myslenia 19. storočia. Svet chápal ako organický celok stvorený Bohom, ktorý sa rozvíja v priebehu nomogenézy v rámci zblížovania človeka s prírodou. Vývoj eurázijstva v prvej etape jeho vývoja zhrnul v diele *V borbe za jevrazijstvo. Polemika vokrug jevrazijstva v 1920-godach* (*V boji za eurázijstvo. Polemika okolo eurázijstva v 20. rokoch*, Paríž 1931). P. N. Savickij bol schopný aj plodne spolupracovať s predstaviteľmi iných vied. Takto napríklad publikoval spolu s R. Jakobsonom dielo *Jevrazija v svete jazykoznanija* (*Eurázia vo svete jazykovedy*, Praha 1937).

V. Cymburskij poukazuje na to, že P. N. Savickij v roku 1919 publikoval prácu *Očerki meždunarodnych otnošenij* (*Črty medzinárodných vzťahov*), v ktorej predpokladal víťazstvo protibolševických síl v Rusku. Rusko sa po tomto víťazstve obráti k Európe a zapojí sa do politickej rekonštrukcie tohto kontinentu. V tomto diele autor nespomína základný atribút eurázijstva o Rusku-Eurázii ako osobitnom svete, ktorý je oddelený od Európy. Prezentuje v ňom hranicu ruskej hegemonie po hranicu Poznaň – Český masív - Terst⁹⁰.

⁹⁰ Cymburskij, V.: *Doždalis? Pervaja monografija po istorii rossijskoj geopolitiki*.

P. N. Savickij bol prvý, ktorý vytýčil hlavné postuláty eurázijskej geopolitiky a podieľal sa na vzniku eurázijstva ako hnutia či myšlienkového prúdu. Savického práce vychádzali v Rusku v obnovených vydaniach od 90. rokov minulého storočia a v súvislosti s renesanciou geopolitiky v Rusku si zachovali značnú pozornosť verejnosti. Súviselo to aj s oživením eurázijského smeru geopolitického myslenia v ruskom intelektuálnom prostredí.

<http://www.archipelag.ru/geopolitics/osnovi/review/wait/?version=forprint>
[prístupné na webe 12. 9. 2007].

9. *Šestina sveta* ako náčrt geopolitickej osnovy eurázijstva. Súčasný kontext

Celistvý pohľad na problematiku Ruska v hraniciach v hraniciach bývalého impéria, resp. Sovietskeho zväzu podáva práca P. N. Savického *Šestina sveta*⁹¹, ktorá bola publikovaná v medzivojnovom období v Prahe. V tejto knihe podáva komplexný geografický, historický a najmä geopolitický pohľad na problematiku ruskej (či eurázijskej) reality. Kniha má tri časti (geopolitickú, geografickú a historickú), ktoré sa kontinuálne prekrývajú. Analýza tejto Savického práce umožňuje potvrdiť základné tézy eurázijstva, ktoré sme spomenuli v predchádzajúcom texte.

Moskovské kniežatstvo ako pôvodca zjednotenia a podmanenia rozsiahlych území prevzalo, podľa P. N. Savického, od Mongolskej ríše „veľmi cenné geopolitické dedičstvo: ideu pevného zjednotenia historických oblastí lesného a stepného pásma a návyky takéhoto zjednotenia“. Nesporný význam obrovského priestoru, zjednoteného pod spoločnou vládou však podľa neho výrazne dopĺňal komunikačný faktor, ktorý dodával tvoriacej sa Ruskej ríši rysy geopolitického výtvaru „veľkého slohu“. Otvorením cesty z Tobol'ska do Pekingu v 17. storočí vznikla pozemná komunikácia, spájajúca po súši východné a západné okraje Eurázie.

Prekročenie Uralu koncom 16. storočia a následná kolonizácia Sibíre a Ďalekého východu ruskými kolonistami mala z geopolitického hľadiska globálny význam a vytvorila z Ruska svetovú ríšu. V 19. storočí kolonizácia smerovala do strednej Ázie a ruské hranice sa posúvali takmer neustále (aj keď v menšom priestorovom rozsahu) na západ. V celkovom rozmere nebola ruská kolonizácia nikdy spochybňovaná žiadnou mocnosťou (len fragmentárne, napr. na pobreží Pacifiku zo strany Japonska a Číny). Na východe siahala ruská kolonizácia až do tzv. Ruskej Ameriky (severozápadné pobrežie Severnej Ameriky, dnešná Aljaška). V tomto priestore sa stretli dve Európy – „ruská“ a „západná“. Ruská Európa, ktorej centrum bolo vzdialené viac ako 11 000 kilometrov, musela ustúpiť a z tohto územia sa mocensky v druhej polovici 19. storočia stiahla.

Súčasťou práce P. N. Savického je aj „ruská geopolitická tabuľka“, ktorá zachytáva mohutný rozmach Ruska od teritória Moskovského kniežatstva v roku 1474 (306 000 km²) až po rozlohu medzivojnového Sovietskeho zväzu (21 156 000 km²). Od čias Petra I.

⁹¹ Savickij, P. N., cit. dielo.

po vládu J. V. Stalina sa podľa Savického výpočtu ruské impérium rozširovalo denne v priemere o 90 km². Tento rýchly teritoriálny rast zdôraznil geograf J. Hromádka vo svojej práci *Zemepis Sväzu sovietskych socialistických republík*, keď konštatoval, že „Peter Veľký urobil z Ruska veľmoc európsku, Stalin zo Sovietskeho zväzu mocnosť svetovú“⁹².

Územný rozsah bolo po celé toto obdobie kľúčovým záujmom centralistickej ruskej vlády. Expanzia jej totiž dávala vierohodnosť a podporovala veľkoruské národné sebavedomie. Podľa J. Hromádku sú príčiny ruskej expanzie odôvodnené nasledovne:

snahou zabezpečiť sa postupom na juh a na východ pred útočnosťou Tatárov,

potrebou získania prístupu k Baltu, teda snahou z ekonomických dôvodov dobyť „okno do Európy“,

snahou o získanie nových revírov pre lov kožušinovej zveri po ich vyčerpaní v európskej časti tajgy,

úsilím dosiahnuť prirodzenú hranicu stepného a pustatinového územia postupom do strednej Ázie,

úsilím získať prístup k teplému, nezamrzajúcemu moru na Ďalekom východe a k Čiernemu moru a zabezpečiť si z nich východ prielivmi⁹³.

Práve v tomto kontexte vníma P. N. Savickij geopolitické postavenie Ruska ako nepriaznivé. Ešte na začiatku 18. storočia patrilo Rusku v podstate iba jeden dôležitejší námorný prístav – na sever vysunutý Archangel'sk, ktorý bol však väčšinou roka zamrznutý. O sto rokov neskôr však Rusko ovládalo Pobaltie a pomerne značnú časť pobrežia Čierneho mora.

Postavenie Ruska z hľadiska prístupu k moru po dosiahnutí jeho plného územného rozsahu podľa P. N. Savického zoslabovalo rozštvrtenie ruského morského pobrežia na čiernomorské, baltské, severné a ďalekovýchodné, medzi ktorými je sťažené komunikačné spojenie. Rusko je jedinou krajinou na svete, ktorá má pobrežie (spolu so zázemiami jeho prístavov) rozdelené na štyri časti. Okrem toho takmer celé patrí k zamrzajúcim moriam⁹⁴. Vzhľadom na tieto okolnosti je pre Rusko kľúčovým problémom ovládnutie ázijského pobrežia Severného

⁹² Hromádka, J.: *Zemepis Sväzu sovietskych socialistických republík*. Bratislava 1947.

⁹³ Hromádka, J., cit. dielo.

⁹⁴ V súvislosti s globálnymi klimatickými zmenami dochádza k rozpúšťaniu ľadovej pokrývky Severného ľadového oceána. Táto skutočnosť ovplyvnila aj geopolitické správanie Ruska v Arktíde v zmysle jeho úsilia zaistiť si kontrolu v tomto priestore.

ľadového oceána, ako aj vybudovanie vnútrozemských prieplovov, ktoré by napomohli zjednoteniu doteraz rozštvrteneho pobrežia Ruska. Dôsledkom toho bolo vytvorenie Severnej morskej cesty (Archangel'sk – Vladivostok) a vybudovanie viacerých prieplovov (Volžsko-baltského, Volžsko-donského a Bielomorsko-baltského). Savickij zdôrazňuje, že „ako svojou minulosťou, tak aj dĺžkou svojich pobreží a počtom obyvateľstva je krajina povolaná, aby hrala vynikajúcu úlohu aj na mori“⁹⁵.

Ako sme už spomenuli, P. N. Savickij považuje samotné Rusko za akýsi kontinent – oceán. Práve v Rusku sa rozprestierajú jediné oblasti na Zemi, ktoré sú od pobrežia oceána vzdialené až 2400 kilometrov. Lokalizované sú do tzv. Sedemrečia (územia, rozkladajúceho sa pozdĺž severného a severozápadného úpätia Ťan-šanu a Džungárskeho Alatau, v oblasti miest Alma-Ata a Biškek). Okrem toho Savickij upozorňuje na to, že kontinentálne oblasti „ruského sveta“ inklinujú (na rozdiel od ostatných kontinentálnych oblastí na Zemi) k uzavretým a zamrzajúcim moriam. V realite bývalého Sovietskeho zväzu to bolo Čierne more, resp. Karské more v Severnom ľadovom oceáne. Savickij píše, že samotné Rusko ako celok nemá okrem pobrežia Kamčatky prístup k „otvorenému“ moru v „pravom geografickom zmysle tohto slova, t. j. k takému vodnému bazénu, ktorý by bol zúčastnený na hydrografickej cirkulácii svetového oceána“⁹⁶. Zároveň vyjadruje skepsu nad ďalším možným úsilím Ruska „v medziach geografického sveta, pokiaľ je otvorený jeho politicko-ekonomickému vplyvu“⁹⁷ dospieť k otvorenému moru.

O neutíchajúcom úsilí Ruska dosiahnuť otvorené a nezamrzajúce more svedčí viacero faktov. Už Katarína II. vyslovila známu myšlienku: „Keby som žila dvesto rokov, dostala by sa celá Európa pod ruskú vládu“. Snahy o prístup k „teplému“ moru sa tiahnu históriou posledných tristo rokov existencie ruského štátu – od perzského ťaženia Petra Veľkého cez výroky Kataríny II. po sovietsku inváziu do Afganistanu, plány sovietskeho vedenia na obsadenie západnej Európy po prieliv La Manche a výroky (dnes už marginalizovaného) ruského politika V. V. Žirinovského o získaní prístupu k Indickému oceánu vojnovou cestou. Dnes je však súčasné Rusko na rozdiel od bývalého impéria a Sovietskeho zväzu akoby „pritisnuté k severnému polárnemu kruhu“⁹⁸. Rusko malo vždy iba medzimorskú polohu v porovnaní

⁹⁵ Savickij, P. N., cit. dielo.

⁹⁶ Savickij, P. N., cit. dielo.

⁹⁷ Savickij, P. N., cit. dielo.

⁹⁸ Skokan, L.: *Kapitoly z geografie Ruska*. Ústí nad Labem 1994.

s charakteristikou polohy USA a Kanady, ktorú môžeme charakterizovať ako medzioceánsku.

Rusko je teda podľa Savického najviac periférnou krajinou „v zmysle predpokladov pre účasť na oceánskej výmene“⁹⁹, a tak je postavené pred podmienky a problémy, ktoré sú v celosvetovom meradle špecifické (v iných častiach sveta je kontinentalita zmiernovaná priaznivejšou polohou k otvorenému moru, resp. k nezamrzajúcim moriam a tiež priaznivejšími politickogeografickými faktormi). V nadväznosti na to vyslovuje Savickij tézu, že krajiny s „kontinentalitou“ majú väčšie predpoklady stať sa perifériou svetovej ekonomiky. Prekonanie handicapu vnútrozemia je podľa autora možné len v ekonomickej výmene so susednými oblasťami, vrátane tých, ktoré majú lepšiu, resp. priamy prístup k moru. Takto vznikajú vzájomne úzko prepojené hospodárske sféry. Tieto úvahy uzatvára Savickij myšlienkou, že „pre ďalšie osudy Ruska sú ešte dôležitejšie problémy využitia vnútrozemských susedstiev, orientácia k tým vlastnostiam, ktoré poskytuje Rusku jeho povaha súvislého pevninského masívu“¹⁰⁰.

Savického téza o nevyhnutnosti ekonomickej spolupráce susedných oblastí, napriek dnes už relatívne zoslabeného významu prístupu k moru, má nesporne racionálne jadro. Ekonomické kontakty strednej Ázie smerujú k prevažne k Rusku, pretože donedávna ideologická bariéra bránila rozvíjať kontakty smerom na juh, k islamským krajinám juhozápadnej Ázie.

P. N. Savickij vyčleňuje vo svojej práci z masívu pevniny Starého sveta (t.j. Európy, Ázie a Afriky) svojrázny geografický svet, ktorý možno ohraničiť približne hranicami Ruska. Pre tento celok používa názov Eurázia¹⁰¹, ktorú možno „rovnako výrazne odlišovať od Európy aj od Ázie“¹⁰², pričom z nej vyčleňuje Ďaleký východ (ležiaci východne od 120° východnej geografickej dĺžky). Za geografické svety považoval Savickij také priestranstvá, ktoré možno geograficky charakterizovať

⁹⁹ Savickij, P. N., cit. dielo.

¹⁰⁰ Savickij, P. N., cit. dielo.

¹⁰¹ Savickij tento pojem ako prvý použil v geopolitických súvislostiach pre označenie Ruska vo význame Ruskej ríše ako „geograficky samostatného celku“ vo svojej recenzii diela N. S. Trubeckého *Jevropa i čelovečestvo* (*Európa a ľudstvo*), ktorú publikoval v roku 1921. Na túto myšlienku však prišiel už v roku 1919 (pozri Sériot, P., cit. dielo). Do prírodných vied ho zaviedol v roku rakúsky geológ E. Suess vo svojom diele *Das Antlitz der Erde* (*Tvár Zeme*), v ktorom odmietal rozdelenie európskeho a ázijského kontinentu, medzi ktorými je iba konvenčná hranica. Tvoria teda jeden pevninský celok, ktorý vznikol ich spojením. Aj Savickij tvrdil, že Ural, ako uznávaná hranica medzi Európou a Áziou má umelý charakter.

¹⁰² Savickij, P. N., cit. dielo.

podľa niekoľkých znakov naraz, na rozdiel od svetadielov, ktoré sú vyčlenené výlučne hraničnými obrysmi vody a súše. Takto sú podľa neho oddelené časti pevniny, tvoriace podľa prirodzených znakov jediný celok (netreba zabúdať, že aj H. J. Mackinder kládol hranice Európy až k severnému pomedziu Sahary). Okrem toho Savickij považoval takto vymedzenú Euráziu za samostatne a ucelené mestorazvitije (vývojisko), t.j. „miesto vývoja ľudských spoločenstiev“¹⁰³.

V ruskej histórii je podľa neho možné pozorovať rôzne typy veľkých i malých vývojísk. Okrem samotnej Eurázie možno za kompaktné vývojiská považovať kaspicko-čiernomorskú step a tiež riečne oblasti ako spojenie lesných a stepných krajín.

P. N. Savickij podrobne rozvíja geografické špecifiká Eurázie z rôznych hľadísk, pričom je potrebné spomenúť špecifikum tohto územia v podobe rovinatého reliéfu a s ním súvisiaceho pravidelného rozloženia rastlinných a pôdných pásiem. Pomocou tohto znaku Savickij vyčlenil tri územia (jadrá, osi), v ktorých podľa neho vznikli „zjednocovacie hnutia“ na teritóriu Eurázie v priebehu posledných sedemsto rokov: Džingischán a jeho dynastie, Timur a Moskva, resp. St. Peterburg. Centrum politického zjednotenia sa teda v histórii presúvalo v Eurázii z východu na západ. Ako píše Savickij „tam, kde sa postup eurázijskej politicko-integračnej tradície skrížil s postupom kultúrnej tradície západnej časti Starého sveta (vo forme vplyvov byzantských a európskych) ... sa vytvoril ruský politicko-kultúrny jednotiaci uzol“¹⁰⁴.

Autor dáva získané geografické poznatky do súvislosti s históriou, opierajúc sa o ruskú historiografiu, ktorá rovnako dospela k určeniu Ruska ako zvláštneho historického sveta. Výsledkom týchto úvah je teda nepochybné vyčlenenie Ruska ako špecifického makroregiónu a teda aj zvláštneho vývojiska. V súvislosti s kultúrno-historickými typmi (civilizáciami) N. J. Danilevského (ktorý na základe tohto prístupu takýchto 10 typov) Savickij vidí význam pojmu vývojisko ako jadra genézy týchto civilizácií, ku ktorým priraduje ako jedenástu eurázijskú¹⁰⁵.

V historickej časti práce Savickij vychádza z premiestňovania „smerodajných kultúrnych stredísk“ v Starom svete z klimaticky teplých pásiem (Mezopotámia, Egypt) na sever do oblastí miernejších (Británia). Zdôrazňuje, že tento proces má všesvetový historický význam, pretože

¹⁰³ Savickij, P. N., cit. dielo.

¹⁰⁴ Savickij, P. N., cit. dielo.

¹⁰⁵ Aj tvorca diskutovanej teórie konfliktu civilizácií S. Huntington vyčleňuje medzi súčasnými civilizáciami osobitnú slovansko-ortodoxnú civilizáciu, ktorá však nie je vymedzená hranicami Eurázie v zmysle Savického.

práve európska kultúra „našla v sebe schopnosť, aby roztrhla putá vnútroplanetárnej odlúčenosti a viac či menej podriadila celý svet svojmu vplyvu“¹⁰⁶.

P. N. Savickij usudzuje, že „chlad je rozhodujúcim činiteľom vývoja“¹⁰⁷. Pri predpoklade uchovania trendu predúvania „osvetových stredísk“ smerom do chladnejších oblastí (v ktorom našiel tisícročné časové periódy) bude možné hľadať takéto stredisko v budúcnosti v oblasti s priemernou teplotou 0° až 5° Celzia. Tam možno podľa neho zaradiť Spojené štáty americké a Rusko. V geografickom zmysle je Severná Amerika vzdialenejšia Európe než Rusko-Eurázia. Ak nepatrí budúcnosť Európe, jej nástucom by malo byť Rusko-Eurázia ako pokračovateľ dedičstva západnej časti Starého sveta.

Pre dejinný vývoj Eurázie, ako aj Ruska považuje Savickij za určujúce faktory i stepné prostredie a kočovný spôsob života, ktoré vyústili do „stepnej kultúry“. Prostredníctvom Tatárov priniesla do Ruska „jedinečné mongolské cítenie pevniny“, nachádzajúce sa aj v rozmachu ruských výbojov. „Rusko je nasledovníkom Veľkých Chánov, pokračovateľom diela Džingischánovho a Timurovho, zjednotiteľom Ázie...“¹⁰⁸.

Savickij sa preto podrobne zaoberá významom kočovníkov v eurázijskom svete. Za stredisko kočovnej civilizácie (jej „vývojisko“) považuje „chingansko-karpatský pravouholník stepí“ ako „Stredomorie“ kontinentálnych priestranstiev. Odtiaľ viedli pohyby, siahajúce od Európy (Huni, Mongoli). Až Rusku sa podaril obchvat severnej strany tohto „pravouholníka“, čo vytvorilo predpoklady na jeho ovládnutie (tento proces trval až do druhej polovice 19. storočia, pričom východnú časť „pravouholníka“ ovládla formálne Čína). Savickij nachádza viaceré paralely pôsobenia Mongolskej ríše (resp. Zlatej hordy) a Ruska, pričom dominantným je pôsobenie, v ktorom sa prejavili geopolitické a hospodárske inklinácie, vedúce k vytvoreniu Ruskej ríše. „Príslušnosť ku geopolitickému systému Zlatej Hordy a spojitosť s ňou sa tiahne ... ruskými dejinami posledných storočí“¹⁰⁹.

Súperenie Moskvy s poľsko-litovským štátom na začiatku 17. storočia o dominanciu nad východnou Európou charakterizuje autor ako stretnutie dvoch svetov: „sveta určovaného zložitým súborom byzantských a mongolských tradícií, stále ... dokonalejšie prekrývaných ... prvkom neruskosti a druhého sveta, určovaného prvkom latinstva ...

¹⁰⁶ Savickij, P. N., cit. dielo.

¹⁰⁷ Savickij, P. N., cit. dielo.

¹⁰⁸ Savickij, P. N., cit. dielo.

¹⁰⁹ Savickij, P. N., cit. dielo.

To je prvé a približné stanovenie Eurázie a Európy ako zvláštnych historických svetov¹¹⁰. Súštie Polsko-Litva podľa Savického nemohlo zjednotiť východnú Európu, pretože „ruskosť je nezlučiteľná s latinstvom“. A latinstvo bolo nezlučiteľné so zjednocujúcou úlohou v eurázijskom svete.

P. N. Savickij uzatvára knihu kapitolou o jednotnosti Eurázie, pričom ju považuje za geografický svet, ktorý je predurčený „na vytvorenie jednotného štátu“. Proces vytvorenia Ruska-Eurázie ako geopolitickej jednoty bol podľa neho v hlavných rysoch dokončený koncom 19. storočia.

Obálka zborníka Osnovy jevrazijstva, ktorý obsahuje pôvodné texty eurázijcov

¹¹⁰ Savickij, P. N., cit. dielo

10. Neoeurázijstvo

Viacerí súčasní ruskí autori, aj keď nespájajú termín Eurázia s bývalým Ruskom, zdôrazňujú špecifikum Ruska ako eurázijskej krajiny. O. V. Gricaj zdôrazňuje, že nemožno spochybnit' že „popri spoločenstve s Európou, Rusko, rozložené na styku veľkých svetových civilizácií, tradične vsávalo črty každej z nich, slúžilo ako most medzi Európou a Áziou, kresťanstvom a islamom“¹¹¹. Rusko sa ako geopolitický útvar globálnej mierky s jeho ohromnými rozmermi muselo stať odlišným od vlastného európskeho sveta.

Po rozpade Sovietskeho zväzu a vzniku Ruskej federácie ako suverénneho štátu začalo byť aktuálne hľadanie riešenia problémov, súvisiacich s budúcnosťou ruského štátu, hlavne v kontexte obnovenia jeho veľmocenského postavenia. Okrem toho bolo potrebné jeho obyvateľom vysvetliť, ako je možné, že sa ich obrovská vlasť angažovala na rozpade Sovietskeho zväzu, hoci sa predtým v najväčšej miere zúčastňovala na jeho budovaní. Popri tom začali byť aktuálne názory, ktorých realizácia by mala prispieť k obnove priestorovej veľkosti Ruska.

Do tejto diskusie boli prizvaná prezentácia prác klasikov ruského geopolitického myslenia, vrátane predstaviteľov eurázijského smeru. Do polovice 90. rokov minulého storočia boli vydané základné diela klasikov eurázijstva. Tieto skutočnosti našli odraz v podobe presadzovania eurázijských ideí v dielach ruských politológov a historikov, medzi ktorých patrili V. Kožynov, A. Panarin a S. Kara-Murza¹¹².

Ideály eurázijstva sú v súčasnom Rusku opäť živé a - ako píše I. Torbakov¹¹³ - preplietajú sa s ďalšími teóriami, spoločne vytvárajúc ideológiu statizmu. Torbakov cituje o. i. aj A. Prochorova, ktorý napísal: „Keď ešte existovalo impérium, tak som... vedel a chápal, že náš obrovský eurázijský kolos obsahuje hlboký, fundamentálny, geopolitický *raison d'être*“¹¹⁴. Spoločensko-politické zmeny v Sovietskom zväze a v Rusku viedli k obnoveniu starých a ku vzniku nových smerov myslenia, medzi nimi aj eurázijstva v jeho inovovanej podobe. Pre jeho

¹¹¹ Gricaj, O. V.: *Rossia v novom jevropeskom mire: utopia ili geopolitičeskaja real'nost'*. *Izvestija RAN, ser. geogr.*, 1992, 3, 117-127.

¹¹² Gołąbek, B.: *Lew Gumilow i Aleksander Dugin. O dwóch obliczach eurazjatyizmu w Rosji po 1991 roku*. Kraków.

¹¹³ Torbakov, I.: „Statici“ a ideológia ruského imperiálneho nacionalizmu. *Medzinárodné otázky*, 1993, č. 1-2, 102-114.

¹¹⁴ Prochorov, A., cit. Torbakov, I., cit. dielo.

súčasnú ideovú renesanciu sa ustálilo pomenovanie neoeurázijstvo. Jeho prudký rozvoj po rozpade Sovietskeho zväzu na začiatku 90. rokov viedol ku konštatovaniu, že tento smer myslenia nahradil marxisticko-leninskú ideológiu. G. Džemail píše, že „po diskreditácii marxizmu a likvidácii politických následkov októbra 1917 sa geopolitika stala základom pre národnú ideu Ruska¹¹⁵“.

Neoeurázijstvo preniklo do mnohých centier ruskej inteligencie, v ktorých rámci sa diskutovalo o budúcnosti ruského štátu. Jeho heslá o obrode mocenskej úlohy Ruska v jeho bývalom priestorovom rozsahu sa stali čoskoro populárnymi a spôsobili skonsolidovanie viacerých skupín a ich prívržencov. Eurázijské idey sa čoskoro dostali na stránky viacerých periodík, akými sú *Zavtra*, *Naš sovremennik*, *Moskva*, *Molodaja gvardija*, *Sovjetskaja Rossija*, *Puť* a iné.

Súčasnú neoeurázijstvo nemožno považovať za jednotný ideový monolit. Podľa V. A. Senderova¹¹⁶ v súčasnom Rusku existujú dve vetvy neoeurázijstva: prvú z nich reprezentuje A. G. Dugin a jeho prívrženci a druhú serióznymi výskumníci, medzi ktorými dominuje ľavé krídlo. Tézou neoeurázijstva sa zakladajú na obnove klasických princípov, ktoré presadzovali klasici eurázijstva. Táto obnova však prebiehala a prebieha v priebehu kvalitatívne novej historickej etapy. Podobne ako klasické eurázijstvo, aj neoeurázijstvo stavalo na myšlienkach, prevzatých od F. Ratzela, H. J. Mackindera a K. Haushofera. Medzi nimi využívalo aj aj tézu o neodvratnosti konfliktu medzi kontinentálnymi a oceánskymi mocnosťami. Tento konflikt predpovedajú idey klasickej geopolitiky, zvyrazňujúce význam vnútrozemia Starého sveta, ktorým je Rusko-Eurázia v zmysle Heartlandu H. J. Mackindera. Myšlienky eurázijstva, rozvinuté v súlade s vývojom na konci 20. storočia mohli byť použité v ideovom boji, ktorý prepukol po rozpade Sovietskeho zväzu. Neoeurázijstvo rozvinulo každú zo základných eurázijských téz v súlade s aktuálnymi potrebami obnovy ruského sebavedomia a výlučnosti. V tejto súvislosti je potrebné spomenúť najmä dielo L. N. Gumil'ova a A. G. Dugina.

Ruský geograf, historik a etnograf L. N. Gumil'ov (1912 – 1992) bol prvým významným propagátorom eurázijstva po smrti jeho najvýznamnejších predstaviteľov, pričom sa sám pokladal za „posledného eurázijca“. Je príznačné, že k tomu došlo v poslednom období existencie

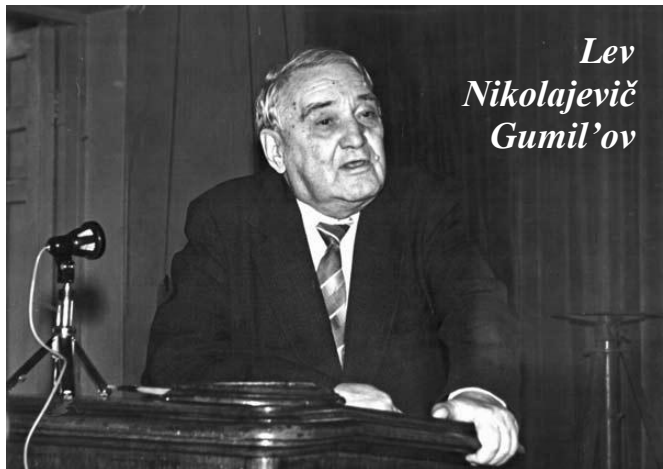
¹¹⁵ Džemail, G., cit. dielo.

¹¹⁶ Senderov, V. A., cit. dielo.

Sovietskeho zväzu, keď sa začal presadzovať názorový pluralizmus¹¹⁷. Hoci Gumil'ov sa vo svojich prácach priamo nezaobrá geopolitickými témami, jeho teórie, spojené s etnogenézou vo veľkej miere ovplyvnili ruské geopolitické myslenie v posledných troch desaťročiach.

Gumil'ov bol synom ruského básnika N. S. Gumil'ova a poetky A. A. Achmatovovej. Počas komunistického režimu skúmal a tvoril v podmienkach cenzúry a autocenzúry a teda sa nemohol deklarováť ako prívrženec nepriateľskej eurázijskej ideológie. Nevenoval pozornosť politickým súvislostiam svojho bádania, napriek tomu bol však viackrát uväznený. V gulagu sa stretol s P. N. Savickým, ktorý výrazne ovplyvnil jeho myslenie a tvorbu¹¹⁸.

S menom L. N. Gumil'ova je spojené obnovenie eurázijského hnutia, ktoré možno datovať do polovice 60. rokov minulého storočia. Najvýznamnejším dielom L. N. Gumil'ova bola kniha *Etnogenez i biosfera Zemli (Etnogéneza a biosféra Zeme)*, ktorá vyšla v roku 1976. Okrem toho publikoval aj množstvo ďalších významných prác, z ktorých je potrebné spomenúť diela *Po povodu predmeta istoričeskoj geografii (O predmete historickej geografie, 1965)* a *Drevňaja Rus i Velikaja Step (Stará Rus a Veľká Step, 1989)*¹¹⁹.

Význam Gumil'ovovho diela spočíva najmä v tom, že k syntéze histórie, geografie a geopolitiky, realizovanej klasikmi eurázijsťva N. S.

¹¹⁷ Myšlienky L. N. Gumil'ova vplývali aj na politické vedenie Sovietskeho zväzu, ktoré až do obdobia prestavby dodržiavalo eurázijskú orientáciu, aj keď to nepriznávalo (pozri V. V. Boris, cit. dielo).

¹¹⁸ Túto skutočnosť niektorí autori spochybňujú. Okrem toho Gumil'ov ovplyvnil aj myslenie a tvorbu ruského geografa S. B. Lavrova (1928 – 2001), s ktorým pôsobil na Leningradskej štátnej univerzite po prepustení z GULAGu v roku 1962. Lavrov je považovaný za „eurázijského geopolitika“ (pozri Orehov, A.: *Jevrazijskij geopolitik (o žiznennom puti*

Sergeja Borisoviča Lavrova), http://www.arcipelag.ru/ru_mir/ostrov-rus/lavrov/geopolitic/?version=forprint [prístupné na webe 18.3.2008].

¹¹⁹ L. N. Gumil'ov vo svojich prácach, ktoré vyšli počas sovietskej vlády z pochopiteľných nepoužíval termín geopolitika a nahradil ho pojmom „globálna história“ (pozri Kefeli, I. F., G. N. Popov, Suchova, V. E.: *Evoljucija geopolitičeskich vozzrenij v otečestvennoj nauke*. <http://www.ibci.ru/AGP/conferencia/statya08.htm> [prístupné na webe 12.9.2007]).

Trubeckým, P. N. Savickým a G. V. Vernadským doplnil vlastné idey. Sformuloval geopolitickú doktrínu *passionárnosti*, vyššej aktivity. Vychádzal z toho, že niektorí ľudia disponujú extrémnou energiou, získanou impulzmi, vychádzajúcimi z vesmíru¹²⁰. Tento prebytok energie nazýva *passionárnosť* a ľudí – nositeľov takýchto schopností *passionárcami*. V prípade zjednotenia *passionárcov* vzniká vrchol *passionárnosti*, čo vedie k vytvoreniu jediného etnického sveta v podobe *superetnosu*.

Tým vysvetlil príčinu pozitívnej alebo negatívnej komplementárnosti medzi etnosmi, ktorú eurázijci nedefinovali. V prípade Eurázie sú *superetnosom* Veľkorusi¹²¹, sformovaní na základe spojenia turkických a slovanských faktorov a zo spojenia stepných a lesných oblastí. Tento *superetnos* teda nemožno pokladať za vetvu východných Slovanov.

Ani Gumil'ov sa teda nevyhol deterministickému prístupu, keď dával dôraz na tesnú závislosť medzi prírodnými podmienkami a etnicko-demografickými procesmi v prostredí Eurázie, výsledkom čoho bolo utvorenie sa špecifického kultúrno-civilizačného typu ľudí, ktorí tu žijú. Geografické prostredie bolo podľa neho rozhodujúcim faktorom, ktorý vplýval na vytváranie spoločnej histórie, kultúry či tradícií ľudí v ňom žijúcich.

Gumil'ov pokladal za *etnos* každú ľudskú komunitu – národ, národnosť, kmeň a rodový zväz - ktorá bola sformovaná na báze spoločného historického osudu. Každý *etnos* sa rodí, dospieva, starne a umiera. Pritom ani jeden *etnos* nie je izolovaný a teda si udržiava rôznorodé kontakty s inými etnosmi, ktoré sú založené na sympatii alebo antipatii, priateľstve alebo nepriateľstve, vyúsťujúcej do už spomínanej komplementárnosti. Pozitívna komplementárnosť u Rusov smerovala k ázijským etnosom, najmä k Mongolom (ale aj ku ugrofínskym etnikám)¹²². Vo vzťahu k európskym katolíckym národom bola takáto komplementárnosť zložitá, resp. negatívna (nefungovala). Z uvedeného vyplýva záver, že históriu Ruska nemožno pochopiť bez poznania rusko-mongolských etnických kontaktov a histórie Eurázie.

Podobne ako eurázijci, aj Gumil'ov teda zameriaval svoju pozornosť na históriu impérií kočovníkov Východu, ako aj na výskum

¹²⁰ Osnovy jevrazijstva..., cit. dielo.

¹²¹ Tento *superetnos* bol podľa Gumil'ova rozdelený na *etnosy* (ruský, bieloruský, ukrajinský, kazašský a turkménsky) a na *subetnosy* (napr. donskí, resp. amurskí kozáci).

¹²² Vzájomné prekrytie slovanských, turanských a ugrofínskych elementov bolo podľa Gumil'ova príčinou vzniku veľkého ruského impéria.

nezaslúžene zabudnutého etnického a kultúrneho dedičstva eurázijských kočovníkov, akými boli Húni, Mongoli a Turci. Na rozdiel od zakladateľov eurázijstva bagatelizoval vplyv byzantskej kultúry na utváranie ruskej duše¹²³, ale v súlade s ich myslením hodnotil Západ (Európu) vo vzťahu k Eurázii negatívne, teda ako destabilizujúci faktor.

Spojenie diela L. N. Gumil'ova s myslením P. N. Savického a N. S. Trubeckého spočíva v tom, že všetci traja rozvíjali idey N. Ja. Danilevského o kultúrno-historických typoch a koncepciu organického rozvoja K. N. Leontjeva.

Publicista, religionista a filozof A. G. Dugin (*1962) nadviazal na eurázijské idey a na dielo L. N. Gumil'ova, prispôbil ich však potrebám, vyplývajúcim z jeho predstavy obsahu ruskej národnostnej doktríny. Ide o plodného autora, ktorý po roku 1990 publikoval viacero zásadných prác. Patria medzi ne diela *Puti absoljuta* (1990), *Misterii Jevrazii*, *Konspiologija*, *Konservativnaja revoljucija*, *Finis Mundi*, *Tampljeri proletarijata*. Najvýznamnejším je dielo *Osnovy geopolitiki* (*Základy geopolitiky*),

Aleksandr Gelievič Dugin

vydané v roku 1999. Jeho diela, ako aj

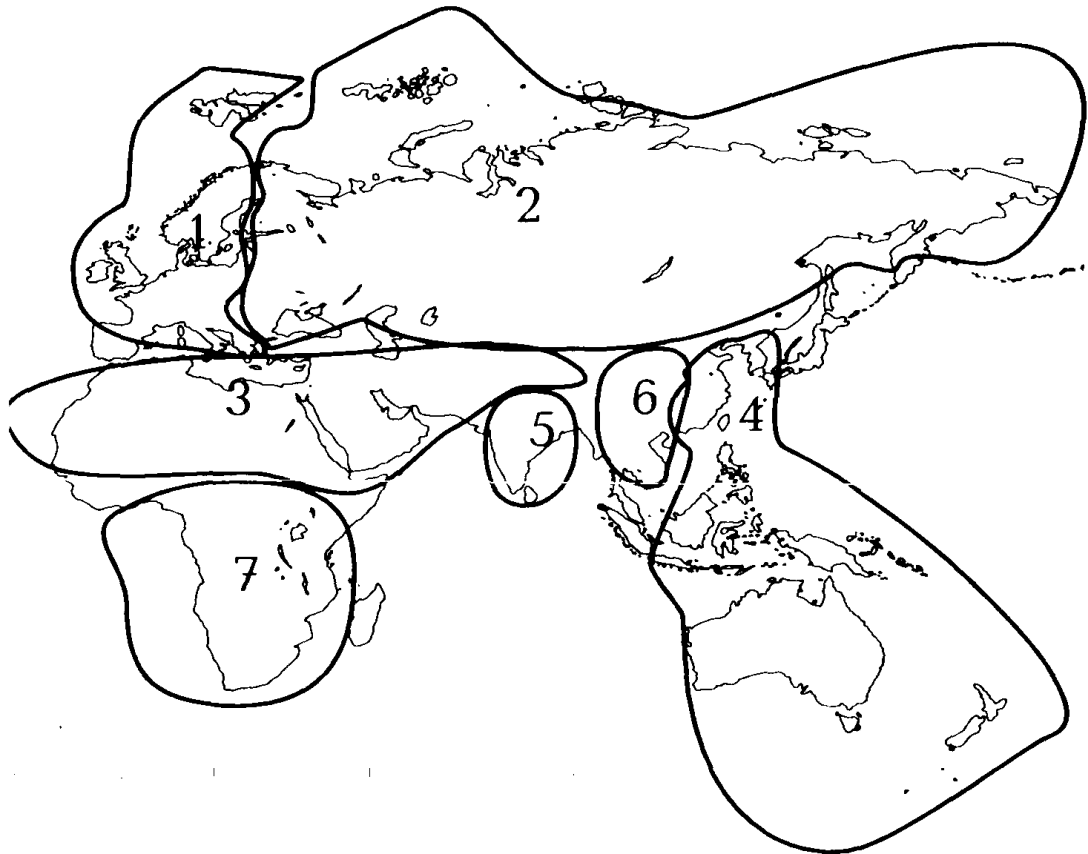
verejné vystúpenia mu umožnili zoskupiť okolo seba početnú skupinu prívržencov. Myšlienky Dugina sú totiž zhodné s dlhoročnými tradíciami teritoriálnej expanzie Ruska, ktoré sú hlboko zakorenené v mentalite niektorých členov ruských politických elít.

Dugin pokračoval v rozvíjaní tézy o vybudovaní veľkej eurázijskej civilizácie ako zabezpečení trvalých elementov, týkajúcich sa tu žijúcich ľudí. Táto civilizácia by mala byť inštitucionalizovaná v podobe pevninského eurázijského impéria, ktoré by siahalo od Britských ostrovov po Vladivostok, centrom ktorého sú obrovské priestory Sibíre a strednej Ázie. V dĺžkovom smere by malo

¹²³ Eberhart, cit. dielo.

siahať od Barentsovho mora po Indický oceán¹²⁴. Program vytvárania takejto ríše nazýva Dugin *sobiraniye imperii*. V priebehu tohto procesu dôjde k destabilizácii globálneho politického systému, ktorá napomôže vzniknúť novému geopolitickému poriadku. Jeho súčasťou bude obrozené eurázijské impérium.

Toto impérium musí byť podľa Dugina nielen eurázijské, ale neskôr aj „kontinentálne a v perspektíve svetové“, pretože „vojna o vládu nad svetom sa ešte neskončila“¹²⁵. V rámci tohto impéria presadzuje spoluprácu pravoslávia a islamu¹²⁶. Nová svetová eurázijská veľmoc vznikne nielen ako integrácia východných Slovanov a mongolských a ugrofínskych národov, ale aj ako efekt plodnej spolupráce pravoslávia a islamu. Pravoslávie je však potrebné podľa Dugina zakomponovať do spoločensko-politického systému ruského štátu, tak ako je to v prípade islamu.

Civilizačné priestory kontinentálneho charakteru. Číslo 2 je označený rusko-eurázijský (osový) priestor. Zdroj: Dugin, A. G.: Osnovy geopolitiki

¹²⁴ Napĺňa tak tradičné koncepcie ruskej geopolitiky, spočívajúce v nevyhnutnosti získať prístup k otvorenému teplému moru.

¹²⁵ Dugin, A. G., cit. dielo.

¹²⁶ Islam je podľa Dugina zjednodušenou formou pravoslávia, určenou pre ľudí Púšte.

Dugin viaže neoeurázijstvo s binárnou geopolitickou koncepciou antagonizmu medzi morskou a pevninskou mocou (telurokraciou a talasokraciou), ktoré predstavujú dve veľké civilizácie – eurázijská a americká¹²⁷. Podobne ako tvorcovia pôvodného eurázijstva presadzuje tézu o prirodzenom nepriateľstve Západu a Eurázie. Príčinou sú neprekonateľné rozdiely medzi spôsobom života ich obyvateľov. Na Východe (v Eurázii) dominuje duchovný element nad materiálom, tradícia má väčší význam ako demokracia a záujmy kolektívu prevažujú nad záujmami jednotlivca. Takéto neprekonateľné rozpory môžu viesť nielen k politickému, ale aj k vojenskému stretu¹²⁸.

Eurázijstvo Dugin charakterizuje ako zložitú geopolitickú koncepciu, ktorá v sebe spája východnú vetvu ľudskej civilizácie, ktorá môže vytvoriť blok štátov a národov, ktoré odmietajú uznať imperatív liberálnodemokratickej ideológie, potenciálne vytvárajúcich vojenskú alianciu „východných »telurokratických« krajín“, sociálne orientovaných na ideokraciu, sociálny štát a nekapitalistické ekonomické zriadenie“¹²⁹. Eurázijská idea je predurčená stať sa novou univerzalistickou ideou, ktorá nahradí komunizmus a jej realizácia opätovne spojí rozpadnuté postsovietske spoločenstvo.

Je to práve eurázijská geopolitika Dugina, ktorá križi duchovné tradície Ruska-Eurázie s ideami nemeckej geopolitickej školy na čele s K. Haushoferom. Tento autor transformoval eurázijské myslenie v zmysle prechodu od „antieuropeizmu“ k „antiatlantizmu“. Neoeurázijstvo sa tak stalo spojencom všetkých síl, usilujúcich sa o zjednotenie Európy proti transatlantickej spolupráci s USA. Spolu s predstavami o rozsahu Eurázijského impéria ide o *vytlačenie* Západu na druhý breh Atlantiku.

Zástancovia neoeurázijstva vytvorili politické strany, ktoré deklarovali príslušnosť k tejto ideológii¹³⁰. Nemožno však povedať, že neoeurázijstvo sa stalo nosnou myšlienkou ruskej štátnej doktríny a nie

¹²⁷ Tieto predstavy nadväzujú na binárnu geopolitickú koncepciu, rozvíjanú na Západe od konca 19. storočia o protiklade pevniny a mora. Pripomínajú sa aj paralely eurázijstva a neoeurázijstva s geopolitickou koncepciou H. J. Mackindera o *geografickej osi histórie*, ktorú neskôr pomenoval *Heartland*. Eurázijstvo napĺňa podľa nich túto koncepciu bohatým etnografickým a historickým obsahom, odhaľujúcim sociokultúrnu dynamiku ruskej geopolitiky (pozri Kefeli, I. F., G. N. Popov, Suchova, V. E., cit. dielo).

¹²⁸ Eberhardt, P., cit. dielo.

¹²⁹ *Slovar. Osnovnyje geopolitičeskije terminy*. <http://www.geopolitics.ru/index.htm> [prístupné na webe 12.9.2007].

¹³⁰ Ide o *Jevrazijskuju partiju* na čele s A. V. Nijazovom a stranu *Jevrazija*, ktorá je vedená A. G. Duginom.

je výraznejšie prijímané ruským štátotvorným národom ako ideológia, ktorá formuluje a chráni jeho záujmy¹³¹. Kritici tvrdia, že súčasné neoeurázijstvo neakceptuje učenie L. N. Gumil'ova, hoci práve táto koncepcia vytvára predpoklady jeho transformácie na súčasnú štátnu ideológiu Ruska.

Podobne ako eurázijstvo, aj neoeurázijské idey (najmä tézy A. G. Dugina) boli v prostredí ruského politického myslenia podrobené kritike, najmä zo strany liberálnych a demokratických zoskupení. Oponentmi eurázijstva boli najmä tzv. západníci, podporujúci orientáciu Ruska na spoluprácu so západnými krajinami. Viacerí autori poukazujú na absenciu realizmu v Duginových ideách. Považujú ich za anachronické, nezodpovedajúce súčasnej situácii v meradle Ruska i sveta.

¹³¹ Šiškin, I. S.: *Russkij vopros i jevrazijstvo*. http://www.e-journal.ru/p_euro_st4-22.html [prístupné na webe 12.9.2007].

11. Záver

Súčasnú geopolitickú myšlienku v Rusku musí reagovať aj na novú situáciu krajiny v postsovietskom období, ktoré je príznačné spormi centra s regiónmi, usilujúcimi sa o väčšiu samostatnosť, pričom odmietajú akceptovať moskovský centralizmus. Pre viaceré regióny je Moskva komunikačne veľmi vzdialená a tak hľadajú skôr ekonomické kontakty s príslušnými oblasťami v zahraničí.

V prvých rokoch po rozpade Sovietskeho zväzu, po vzniku Spoločenstva nezávislých štátov sa toto zoskupenie považovalo iba „za prechodnú formu medzi bývalým Sovietskym zväzom a budúcim (unitárnym) štátom, ktorý tvoria bývalé republiky ZSSR“¹³². Predsa však došlo ku krokom, ktoré posilnili eurázijskú pozíciu Ruska v podobe vzniku nových zoskupení v postsovietskom priestore, ktorých oporami sú Rusko a Kazachstan.

Je zrejmé, že P. N. Savickij vo svojej dobe nepredpokladal vývoj, smerujúci k rozpadu eurázijského štátu, neočakával nástup nacionalizmu a regionalizmu vyúsťujúcich do separatizmu v kontexte zostrenia vnútroekonomických rozporov podporujúcich tendencie ďalšej fragmentácie a balkanizácie Ruska. Prekonaniu týchto trendov sú preto v transformovanej podobe venované aj myšlienky návratu „veľkoruskej“ štátnosti, ovinutej okolo Eurázie.

Donedávna sťažoval situáciu Ruska fakt, že počas obdobia sovietskej vlády nebola ruská štátnosť fakticky definovaná a v podstate existovala akási symbióza medzi chápaním Ruska a Sovietskeho zväzu. Ruskému vedeniu sa však (najmä po roku 2000) podarilo vyprodukovať novú ideu ruskej štátnosti a tým v značnej miere eliminovať odstredivé tendencie.

Ukazuje sa, že práve od transformácie imperiálneho vedomia smerom k národnému cíteniu závisí budúcnosť Ruska. V tomto kontexte je potrebné chápať úspech V. V. Putina. Demokracia v súčasnom Rusku predpokladá jeho premenu z imperiálneho štátu na štát národný (podobne ako transformácia bývalej osmanskej ríše na sekularizovanú a nacionalistickú Tureckú republiku).

Súčasnú Rusku intenzívne pracuje na definovaní svojho historického smerovania, na svojich cieľoch a prioritách v novej geopolitickej situácii. Pokračuje v charakterizovaní svojho miesta v kontexte európskej i svetovej civilizácie. K tomuto hľadaniu sa usiluje prispieť aj neoeurázijstvo. Svet by však viac očakával presadenie ideí,

¹³² Torbakov, I., cit. dielo.

spojených s prekonaním ruského imperiálneho komplexu a so zaradením sa Ruska medzi ostatné „neimperiálne“ krajiny. Ukazuje sa však, že idey eurázijstva k takto formulovanému cieľu neprispievajú.

Absencia štátnej idey sa však môže podieľať na tendenciách, vedúcich k ďalšej fragmentácii Ruska, čím by mohlo vzniknúť nebezpečné geopolitické vákuum, ktoré by výrazne zosilnilo pravdepodobnosť globálnej destabilizácie. Eliminácia takýchto trendov bola podmienená vznikom silnej centrálnej moci v Rusku, ktorá začala kontrolovať regionálne aktivity. Takto sa po roku 2000 vytvorila relatívne stabilná mocenská štruktúra, spojená s upevnením vnútornej geopolitickej stability.

Ako sme už spomenuli, neoeurázijstvo sa uplatnilo aj v praktickej ruskej politike¹³³. Z neoeurázijských myšlienok vychádzali zahraničnopolitické projekty „nového eurázijského bloku“ z roku 1993, ktorý by mal prostredníctvom Ruska spojiť francúzsko-nemecké spojenectvo s ázijským zoskupením, ktorý tvoria Čína, India a moslimský svet. Argumenty neoeurázijstva sa odrážajú aj v navrhovanej osi Moskva – Berlín, ktorá je spojená s ruskou podporou vytvorenia Mitteleuropy pod dominanciou Nemecka¹³⁴.

Okrem toho neoeurázijstvo zdôvodňuje uplatňovanie ruskej dominancie v „blízkom zahraničí“, teda v štátoch, ktoré vznikli po rozpade Sovietskeho zväzu. Nachádza tu aj mnohých spojencov, ktorí podporujú realizáciu eurázijského konceptu. Kazašský prezident N. Nazarbajev¹³⁵, ako stúpenec eurázijských teórií podporoval vytvorenie tzv. eurázijského spoločenstva ako nástupcu Sovietskeho zväzu, pričom sa pridal ku každej iniciatíve, zameranej na integráciu Ruska s krajinami strednej Ázie¹³⁶.

Možno konštatovať, že eurázijskými myšlienkami bol v počiatočnom období svojho vládnutia ovplyvnený aj ruský prezident

¹³³ Jednou z príčin úspechu eurázijstva v súčasnom Rusku je aj jeho odmietanie univerzalistického západného modelu a presadzovanie idey o vytvorení polycentrického sveta. Je známe, že ruská zahraničná politika odmieta monocentrické usporiadanie globálnej rovnováhy na čele s USA.

¹³⁴ Thomová, F.: Eurasianismus – nová ruská zahraniční politika. *Střední Evropa*, 1994, 44-45, 115-123.

¹³⁵ Eurázijské myšlienky našli odraz aj vo formulovaní štátnej idey Kazachstanu.

¹³⁶ Podľa niektorých autorov toto „nazarbajevovské eurázijstvo“ nemá nič spoločné s vedeckým eurázijstvom ani s neoeurázijstvom. Jeho zmysel spočíva v snahe zaangažovať Rusko na udržaní vlády súčasnej kazašskej garnitúry (pozri Morozov, J. F.: *Central'noaziatskij koľol: vzgliad severa*, http://www.analitika.nl/sbornik_morozov_1.htm [prístupné na webe 2. 4. 2007]).

Putin, ktorý upieral pozornosť na východ¹³⁷. Prejavilo sa to v jeho úsilí o upevnenie Spoločenstva nezávislých štátov a tiež v pláne na vytvorenie Eurázijského ekonomického zväzu, ktorého členmi by mali byť Rusko, Bielorusko, Kazachstan, Kirgizsko a Tadžikistan. Okrem toho sa Rusko iniciatívne podieľalo v druhej polovici 90. rokov minulého storočia na upevnení spolupráce viacerých eurázijských štátov a to nielen postsovietskych krajín. Toto úsilie vyvrcholilo v roku 2001 do podpísania dohody o vzniku Šanghajskej organizácie spolupráce, ktorej členmi sú Rusko, Kazachstan, Kirgizsko, Tadžikistan, Uzbekistan a Čína. Napriek tomu boli zástancovia východnej orientácie Ruska nespokojní s Putinovou politikou a kritizovali ju ako podliehanie vplyvu atlantizmu^{138 139}.

Podľa J. E. Mroza mali Rusi „vždy pocit, že sú vo svete poverení zvláštnym poslaním, a že ich očakáva veľmi duchovný osud. Preto za typicky ruskú môžeme označiť ruskú snahu definovať sa...“¹⁴⁰. Túto tézu podporuje aj A. Adler¹⁴¹, ktorý konštatuje, že Rusi, pre ktorých sa náboženstvo a národ stali jednotou, boli po dobytí Carihradu predurčení prijať žezlo od Byzancie. Odvtedy u nich pretrváva presvedčenie, že je im súdený veľký osud účasti na univerzálnom projekte. K jeho realizácii v osobitnom variante malo prispieť aj eurázijstvo v jeho *klasickej* i súčasnej podobe.

Ako píše R. Paradowski, eurázijstvo v spojení s európskou ideológiou konzervatívnej revolúcie a s ruskými geopolitickými teóriami, ktoré vždy považovali severnú Euráziu za srdce sveta, je „hotovým, všestranne rozpracovaným projektom rekonštrukcie a expanzie veľkého Ruska“¹⁴². Podľa E. Voráčka, ktorý sa systematicky venuje tejto problematike, „rad aspektov eurázijstva zostáva naďalej nejasný a vyžaduje si ďalšie štúdium“¹⁴³.

¹³⁷ I. N. Panarin pokladá za prelomový bod Putinovej politiky v smere vytvorenia *Eurázijskej Rusi* jeho prejav 9. mája 2005 pri príležitosti 60. výročia víťazstva nad fašizmom (pozri Panarin, I. N.: *Ot Rossii k jevrazijskoj Rusi*, <http://www.panarin.com/doc./106/print> [prístupné na webe 2. 4. 2008]).

¹³⁸ Šubin, S. I., cit. dielo. Atlantická (teda „západná“) geopolitika bola obviňovaná z úsilia o potlačanie eurázijstva v obsahu ruskej idey a zo snahy o rozbitie Ruska.

¹³⁹ Potrebné je aj spomenúť premenovanie univerzity v Jekterinburgu v roku 2005 na Veľkú štátnu eurázijskú univerzitu. Ešte predtým, v roku 1996, bola z iniciatívy prezidenta Nazarbajeva premenovaná Akmolinská univerzita v Aстане na Eurázijskú univerzitu Leva Gumil'ova (pozri Goląbek, B.: cit. dielo).

¹⁴⁰ Mroz, J. E.: Rusko a Východná Európa: pomôže im Západ? *Medzinárodné otázky*, 1993, 1-2, 89-101.

¹⁴¹ Od Ivana Hrozného po Jel'cina. Interview s A. Adlerom. *Výber*, 1991, 24, 30.

¹⁴² Paradowski, R.: cit. dielo.

¹⁴³ Voráček, E., cit. dielo.

Spolu s P. Goląbkom je však potrebné konštatovať, že eurázijstvo sa do Ruska nielen „vrátilo“ v podobe vydania diel ruských medzivojnových emigrantov, ale v skutočnosti bola vybudovaná jeho nová ideová podstata¹⁴⁴. Hlavní predstavitelia neoeurázijstva – L. N. Gumil'ov a A. G. Dugin síce vychádzajú z klasických diel eurázijcov, ich predstavy o Rusku a jeho postavení vo svete sa však v mnohých súvislostiach líšia.

Vzhľadom na svoje špecifiká, ktorými sa výrazne líši od ostatných štátov, musí Rusko rozpracovať a najmä prijať dlhodobú štátnu ideu. Ale to nie je v histórii Ruska nič nové. V podstate jeho význam a prežitie ako veľmoci nadväzuje na jediný variant – stať sa aktívnym aktérom v eurázijskom priestore. Táto cesta však určite nie je v súlade s rigoróznymi predstavami „nových“ eurázijcov.

¹⁴⁴ Pozri Goląbek, P.: cit. dielo.

12. Literatúra

Baczwarow, M. – Suliborski, A. (2002): *Kompendium wiedzy o geografii politycznej i geopolityce*. Warszawa.

Baris, V. V (2007).: *K voprosu ob etapach razvitija geopolitiki a jejo istoriko-filosofskich osnovanij*.

http://www.philos/art/2003/baris_geopol.htm [prístupné na webe 12. 10. 2007].

Berd'ajev, N. (1925): Jevrazijcy. In: *Jevrazijskij vestnik*. Berlin.

Cymburskij, V. (2007): *Doždalis? Pervaja monografija po istorii rossijskoj geopolitiki*.

<http://www.archipelag.ru/geopolitics/osnovi/review/wait/?version=forprint> [prístupné na webe 12. 9. 2007].

Dugin, A. (1997): *Osnovy geopolitiki. Geopolitičeskije buduščee Rossii*. Moskva.

Džemail, G. (2007): *Sud'ba poniatij*.

<http://www.zavtra.ru/cgi/veil/data/zavtra/01/393/72.html> [prístupné na webe 12. 10. 2007].

Eberhardt, P. (2005): Rosyjski euraziatyzm i jeho konsekvencje geopolityczne. *Przeglad geograficzny*, 2005, 77, 2, 171-192.

Eberhardt, P. (2006): Prekursory i twórcy rosyjskiej geopolityki. *Przeglad geograficzny*, 2006, 78, 4, 455-472.

Gołabek, B. (2012): *Lew Gumilow i Aleksander Dugin. O dwóch obliczach eurazjatyizmu w Rosji po 1991 roku*. Kraków.

Gricaj, O. V.: Rossia v novom jevropejskom mire: utopia ili geopolitičeskaja real'nosť. *Izvestija RAN, ser. geogr.*, 1992, 3, 117-127.

Gricanov, A. A. (2007).: Jevrazijstvo.

<http://velikanov.ru/philosophy/evrazijstvo.asp> [prístupné na webe 5. 9. 2007].

Hromádka, J. (1947): *Zemepis Sväzu sovietskch socialistických republik*. Bratislava.

Ištók, R. (2004): *Politická geografia a geopolitika*. Prešov.

Kefeli, I. F., G. N. Popov, Suchova, V. E.: *Evoljucija geopolitičeskich vozzrenij v otečestvennoj nauke*.

<http://www.ibci.ru/AGP/conferencia/statya08.htm> [prístupné na webe 12.9.2007].

Knobloch, E. (2008): *Nomádi a Rusové. Asijské vlivy v ruských dějinách*. Triton, Praha.

Kubeszko, L. (2007): *Eurazja – geopolityka i tradycja. Polityczne i ideowe koncepcje Aleksandra Dugina*.

<http://haggard.w.interia.pl/dugin.html> [prístupné na webe 17.6.2007] .

Kuzmin, A. G.: „*Jevrazijstvo*“ a „*geopolitika*“.

http://www.zhu.ru/41_7htm [prístupné na webe 22. 10. 2007].

Ljuks, L. (1990): *Jevrazijstvo. Strana i mir*, 55, 1, 117-127.

Makarov, V. G. (2006): „*Pax rossica*“. *Istorija jevrazijskogo dviženija i sud'by jevrazijscev. Voprosy filosofii*, 74, 9, 102-117.

Morozov, Je. F. (2008): *Central'noaziatskij ko'ol: vzgliad severa*.

http://www.analitika.nl/sbornik_mororzov_1.htm [prístupné na webe 2 4. 2008].

Mroz, J. E. (1993): *Rusko a Východná Európa: pomôže im Západ? Medzinárodné otázky*, 1993, 1-2, 89-101.

Muchajev, R. T. (2010): *Geopolitika*. Moskva.

Od Ivana Hrozného po Jeľcina. Interview s A. Adlerom. *Výber*, 1991, 24, 30.

Orehov, A. (2008): *Jevrazijskij geopolitik (o žiznennom puti Sergeja Borisoviča Lavrova)*. http://www.arcipelag.ru/ru_mir/ostrov-rus/lavrov/geopolitic/?version=forprint [prístupné na webe 18.3.2008].

Osnovy jevrazijstva. Analitičeskije projekty Meždunarodnogo „Jevrazijskogo dviženija“. *Obzor jevrazijskoj ideologii (osnovy ponjatija, kratkaja istorija)*.

<http://www.eurazia.org/modules.php?name=News&file=article&sid=826> [prístupné na webe 5. 9. 2007].

Panarin, I. N. (2008): *Ot jedinoj Rosii k Jevrazijskoj Rusi*.

<http://www.panarin.com/doc/106/print> [prístupné na webe 2. 4. 2008].

Paradowski, R. (2003): *Eurazjatyckie imperium Rosji. Studium idei*. Warszawa.

Savickij, P. N. (1933): *Šestina sveta. Rusko jako historický a zeměpisný celek*. Praha.

Savickij, P. N. <http://www.phil.muni.cz/fil/scf/komplet/savick.html> [prístupné na webe 12.9.2007]

Senderov, V. A. (2004): *Neojevrazijstvo: real'nosti, opisnosti, perspektivy. Voprosy filosofii*, 74, 6, 22-37.

Sergunin, A. A. (2002): *Měnicí se paradigma. Mezinárodní vztahy v postkomunistickém Rusku. Mezinárodní vztahy*, 2002, 2, 27-46.

Sériot, P. (2002): *Struktura a celek. Intelektuální počátky strukturalismu ve střední a východní Evropě*. Praha.

Skokan, L.(1994): *Kapitoly z geografie Ruska*. Ústí nad Labem.

Slovar. Osnovnyje geopolitičeskije terminy.

<http://www.geopolitics.rulindex.htm> [prístupné na webe 12.9.2007].

- Stepanov, D. P. (2007): *Savickij i jeho naučnoje nasledije*. http://www.e-journal.rulp_euro.st4-23.html [prístupné na webe 12. 10. 2007].
- Šiškin, I. S. (2007): *Russkij vopros i jevrazijstvo*. http://www.e-journal.ru/p_euro_st4-22.html [prístupné na webe 12.9.2007].
- Šubin, I. S. (2007): *Lekcii po geopolitike*. <http://lib.centrum.pomorsu.ru/contentfull/politLib/Shubin-Geopolitika/index.htm> [prístupné na webe 2. 4.2007].
- Thomová, Z. (1994): Eurasianismus – nová ruká zahraniční politika. *Střední Evropa*, 1994, 44-45, 115-123.
- Tichonravov, Ju. N.(2007): *Načala geopolitiki. Chrestomatija*. <http://www.rusnet.ru/biblio/archive/geopolitika> [prístupné na webe 15.10. 2007].
- Torbakov, I. (1993): „Statici“ a ideológia ruského imperiálneho nacionalizmu. *Medzinárodné otázky*, 1, 1-2, 102-114.
- Utkin, A. (2000): *Rossija i Zapad: istorija civilizacij*. Moskva.
- Vasilenko, I. A. (2001): Vlast' prostranstva i ideja messianizma. *Vlast'*, 2001, 2, 46-47.
- Voráček, E. (2004): Eurasijství v ruském politickém myšlení. Osudy jednoho z porevolučních ideových směrů ruské meziválečné emigrace. Praha.
- Vychodec, R. S. (2007): *Geopolitičeskaja nauka v Rossii: istorija i sovremennost'*. <http://www.ibci.ru/AGP/conferencia/statya30.htm> [prístupné na webe 22. 9. 2007].

Summary

Several accounts of Russian authors devoted to the issues of Russia are based on the notion that Russia is a special department of civilization, a separate world or specific cultural, historical and geographical reality. These are the premises a broad and interdisciplinary school of thought analyzed in the present study, which is referred to as Eurasianism, is based on. Within this school, geopolitical approach has gained significance, because its thesis base on the specific location of Russia on the Eurasian continent. Eurasian school, which included a broad context of thought, has a relatively important position in the current geopolitical thinking in Russia.

Eurasianism is considered an ideological direction, which, inter alia, laid the foundations of Russian geopolitics as a separate science in conditions of Russian emigration and asserted "Russian variation" of geopolitical thinking in the period between the two world wars. Borders of Russia were after World War I shifted further east. Thus this state "moved away" from Europe, from which it was further isolated by so-called sanitary cordon. This accentuated the psychological bifurcation of Russians, which had formed in the course of centuries and which made the (western) Europeans determine them as "Asians" and Asians as "Europeans". The aim of Eurasian movement was to restore the Russian empire under the new policy, which its representatives sought to formulate.

The ideological roots of Eurasianism can be found in late Slavophilism. However, Eurasians did not preach the idea of unity of Slavic nations, but promoted the need to unify nations of different ethnic origins on the territory of Russia-Eurasia while maintaining dominance of Russian nation which is presented as their unifier. The idea of uniqueness of Russian civilization, which must be defended from West and its ideas, hostile and unacceptable for Russia (liberalism, idealism, materialism), was taken from Slavophiles.

Eurasianism is characterized as an ideological and socio-political school of thought of the first wave of Russian emigration unified by the concept of Russian culture as non-European phenomenon. This culture disposes of unique connection of western and eastern features and thus belongs to both West and East, but at the same time does not belong to either of them. Therefore, Russian nation cannot be included among European (but neither among Asian) nations, it is an independent Eurasian ethnic community.

The aim of Eurasian movement was to establish a centralized

empire integrating nations which are understood as Eurasian and which are related geographically, historically, culturally and psychologically.

Idealization of Asian influence on the development of Russia is regarded as an important feature of Eurasianism. The movement focused on the impact of Asia in Russian history, which had been neglected so far. According to Eurasians, Mongolians and Tartars played positive role in history of Russia and the development of Russian state. The real roots of Russian state are thus, according to Eurasians, not in Kievan Rus, but in the Genghis Khan`s empire.

According to Eurasians, the geographic space significantly and sometimes even crucially influences the culture and the history of nations. Each of them creates its own ethnic, linguistic, economic and political form in particular geographic area. Therefore, history can not be separated from the spatial conditions and subsequent analysis of civilization must be carried out in both timeline and spatial axis. Thus, the geographic diversity of the world is reflected in its cultural heterogeneity.

Eurasians promoted an idea according to which the natural character, but also the territorial scope of Russia-Eurasia require precisely the qualities of collective responsibility, selflessness, mutual assistance, asceticism, will, perseverance and unconditional subordination to leadership that people must have. According to Eurasians, filling a particular higher spiritual idea comprising of these qualities should become the aim state, society, nation and each person should serve to.

Representatives of the Eurasian Movement inclined to broad diapason of scientific fields - a philosophy, linguistics, geography, economics, history, political science and theology, they were recognized writers and journalists. Therefore, Eurasianism had interdisciplinary character and thus differed from most of ideologies which arose in the inter-war Europe. An important role in the Eurasian reasoning was occupied by geopolitical thinking, particularly presented in the works of G. V. Vernadsky and P. N. Savitsky. Apart from applying spatial approach to explaining its political, cultural and social aspects, geopolitics in Eurasianism was to play also a pragmatic task in creating synthetic image of Russia and help to integrate various, according to Eurasians only seemingly different phenomena.

Under conditions of the inter-war Russian emigration the movement underwent a turbulent development. It resulted from the fact that it was not ideologically monolithic, but highly differentiated internally and there were significant differences of opinion among its

leading figures. After the first presentation of its ideas in 1921 there was its rapid development in Eurasianism. In just several years of its existence, Eurasianism became a branched organization, which had branches in several European capitals.

The most dynamic and the most prolific period of Eurasianism were mid-1920s, when the movement was joined by a relatively large number of Russian emigrants and publication activities of various centers peaked. At the end of 1930s ideological disintegration of Eurasianism began, which was caused by many internal contradictions between the representatives and schools of thought. Penetration of the Soviet intelligence into the movement also contributed to the demise of Eurasianism. The ideas of Eurasianism left Soviet political and intellectual environment almost intact. The reason for this was the isolation of the Soviet Union from streams which originated in Europe, coupled with the tight control of the intelligence services.

In this paper, considerable attention is paid to the work of P.N. Savitsky (1895 – 1968), who represented geopolitical approach in Eurasianism. Within Eurasianism, he elaborated not only geopolitical and geographical conception, but also a number of historical, economic and philosophical aspects. He was one of the leading organizers of Eurasian movement and he initiated issuing Eurasian oriented publications. Savitsky is assessed with discrepancy, as it is usual in the context of geopolitical thinkers. On the one hand, his universality in scientific thinking is praised – although he was educated economist and geographer, he dealt with history, sociology, philosophy, economics and linguistics as well. Some authors consider him to be the founder of Russian geopolitics.

Savitsky was the first to set out the main postulates of Eurasian geopolitics and he also participated in creation of Eurasianism as a movement or a school of thought. His works were published in renewed editions since 1990s and they have retained considerable public attention in connection with the renaissance of geopolitics in Russia. It is necessary to emphasize mainly his geographical conception of Eurasianism. It is based on interpretation of number of facts, gathered and interpreted in accordance with reasoning the Eurasian perspective on Russia's relations with Europe and Asia. Complex Eurasian perspective on the problems of Russia in the boundaries of former empire, resp. Soviet Union, is given in Savitsky's work, *Šestina světa (Sixth of the World)* which was published in 1933 in Prague. This publication was analyzed in detail in the body of this book.

Eurasianism is assessed with notable contradiction in both Russian and European literature. In this context, extremes are typical – they vary from uncritical celebration of its thoughts to their complete condemnation.

Advocates of Eurasian thinking emphasize the fact that its values were based ideas that were original and at the same time close to the history and traditions of Russian statehood. Some researchers consider Eurasianism the most significant outcome of Russian political thought in 20th century, emphasizing the fact that extensive knowledge of geography, political science, history, philosophy, theology, ethnography and other sciences stand behind its thesis.

Critics of Eurasianism are based on several arguments. One of them notes that the Eurasian model is too static and closed mainly towards Europe, being hostile in relation to her. Russia should be open to the world and give its spiritual wealth as a contribution to humanity's spiritual space. Several authors criticize Eurasians, suggesting that they just responded to the trendy wave of geopolitics. They also endorsed its methodology consisting of explanation without evidence, blindly pursuing its own inspiration. Geopolitics of Eurasians thus did not avoid an occult approach to the justification of its concepts as well as using methods of geographical determinism, especially in the context of absolutisation of the impact of the natural landscape on development of human societies.

Eurasianism can be considered an original approach to solving Russia's geopolitical issues. It has contributed significantly to the explanation of Russian history and to understanding of specifics of the Russian state and the national problem. It also played an irreplaceable role in the formation and development of modern Russian geopolitical school.

Socio-political changes in the Soviet Union and Russia, which started from mid- 1980s , led to the restoration of the old and to the emergence of new directions of thinking, among them Eurasianism. For its current ideological renaissance the name Neo-Eurasianism has come to use. Slogans about the revival of Russia's power role in its former spatial scale, which are based on the ideas of Eurasians have soon become popular and have led to the consolidation of both Neo-Eurasian institutions which issued their own journals, but also lead to formation of political parties.

Neo-Eurasianism developed each of the main Eurasian theses in accordance with the current needs of the restoration of Russia's self-esteem and exclusivity. In this respect, the work of L. N. Gumil'ov and

A. G. Dugin should be mentioned in particular. Russian geographer, historian and ethnographer L. N. Gumil'ov (1912 - 1992) was the first significant promoter of Eurasianism after the death of its most important representatives, and regarded himself as "the last Eurasian". The importance of Gumil'ov's work lies mainly in the fact that the synthesis of history, geography and geopolitics carried out by the classics of Eurasianism was complemented by his own ideas. However, he did not avoid deterministic approach, when giving emphasis on the close relationship between natural conditions and ethno-demographic processes in Eurasia, resulting in the formation of specific cultural and civilizational type of people who live there. Geographical environment was, according to him, the decisive factor that had an impact on creation of a shared history, culture and traditions of the people living therein.

A publicist, philosopher and religionist A. G. Dugin (* 1962) followed up the Eurasian ideas and the work of L. N. Gumil'ov, but adapted them to the needs resulting, according to him, from the content of the Russian nation-state doctrine. Dugin continued to develop theses of building a great Eurasian civilization to secure permanent elements relating to people living here. This civilization should be institutionalized in the form of continental Eurasian empire. Dugin characterizes Eurasianism as a complex geopolitical concept that combines the Eastern branch of human civilization, which can create a block of states and nations that refuse to recognize the imperative of liberal democratic ideology.

Current Russia is working hard to define its historical orientation, its objectives and priorities in the new geopolitical situation. It continues to characterize its place in the context of European and world civilization. Neo-Eurasianism seeks to contribute to this search - its ideas have also been applied in practical Russian politics. Russian foreign policy projects on setting up power blocks in the space of Eurasia are based on Neo-Eurasian ideas. However, it can not be said that Neo-Eurasianism has become the leading ideology of the Russian state doctrine and neither is it significantly adopted by the Russian state-forming nation as an ideology, which formulates and protects its interests.

Autor: Robert Ištók

Název: Eurázijstvo ako ideový smer ruskej geopolitiky

Vydavateľ: Ostravská univerzita v Ostravě

Rok vydání: 2012

Vydání: první

Počet stran: 70

Náklad: 200 ks

ISBN: 978-80-7464-151-0

O autorovi:

Prof. RNDr. Robert Ištok, PhD. (1957) absolvoval štúdium odboru *geografia a kartografia* v špecializácii *humánna a regionálna geografia* na Prírodovedeckej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Po absolvovaní vysokoškolského štúdia v roku 1981 pracuje na súčasnej Katedre geografie a regionálneho rozvoja Fakulty humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity v Prešove, kde prednáša predmety, zamerané na politickú geografiu a geopolitiku, globalistiku a regionálny rozvoj. Od roku 2006 pôsobí aj na Katedre sociálnej geografie a regionálneho rozvoje Přírodovědecké fakulty Ostravské univerzity v Ostrave, kde prednáša vybrané kapitoly z politickej a kultúrnej geografie. Vo svojej vedeckovýskumnej činnosti sa prioritne orientuje na problematiku politickej geografie a geopolitiky. Je autorom a spoluautorom siedmych monografií a vysokoškolských učebníc, ako aj osemdesiatich pôvodných vedeckých prác. Okrem toho bol vedúcim riešiteľských kolektívov ôsmich grantových projektov. Za univerzitného profesora v odbore *geografia* bol vymenovaný v roku 2008 po úspešnej inaugurácii na Prešovskej univerzite.

ISBN: 978-80-7464-151-0